

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 43, godina XXII
maj, 2017. [str. 59-80]

© Monos 2017

Šta se zaista desilo na Zečevom gaju?

*Osvrt na borbe 25. maja 1992. kroz
svjedočanstva neposrednih učesnika*

Edin Šaković, MA

U ovome radu, na osnovu iskaza neposrednih sudionika i druge raspoložive izvorne građe, donosi se prikaz oružane borbe na Zečevom gaju, na tromedi Malešića, Stjepan Polja i Lendića, 25. maja 1992. godine. Navedena borba predstavlja prvi teži sukob između snaga velikosrpskog agresora i jedinica Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine (TO RBiH) na prostorima Gračanice. Kroz analizu iznesenih podataka, autor ukazuje da borbeno djelovanje jedinica TO RBiH na širem području Zečeva gaja tog dana nije predstavljalo napad niti pokušaj oslobodilačke akcije, već spontani razvoj situacije koji započinje agresorskim napadom, uz artiljerijsku i tenkovsku podršku, na linije odbrane Malešića i Stjepan Polja. Interventne snage, uključujući i Manevarsku jedinicu TO, svojim izlaskom na teren su konsolidirale liniju odbrane i odbile agresora, ali zbog međusobne nepovezanosti i nedostatka koordinacije nisu uspjele preuzeti potpunu inicijativu nad poprištem borbe. U tom pokušaju, naprotiv, došlo je do upada u neprijateljsku zasjedu, u kojem Manevarska jedinica TO trpi teže gubitke, koji su se uslijed pokušaja izvlačenja poginulih i ranjenih do kraja dana povećavali. Ipak, uprkos teškim gubicima, jedinice TO su uspjele odbiti agresora i spriječiti vjerovatni pokušaj zaposijedanja Zečeva gaja, kao idealnog polaznog položaja za dalje napredovanje u cilju spajanja agresorskih snaga sa Ozrena i Trebave, što bi za odbranu šireg područja Gračanice imalo katastrofalne posljedice.

Ključne riječi: Zečev gaj; Gračanica; Lendići; Stjepan Polje; Malešići; 1992.; 25. maj; agresija na Bosnu i Hercegovinu; Teritorijalna odbrana RBiH; Manevarska jedinica TO; odbrana.

Oružana borba u rejonu Zečevog gaja (Zečevca), dominantnog uzvišenja i visoravni na tromedi Lendića, Malešića i Stjepan Polja, 25. maja 1992. godine, jedan je od najznačajnijih događaja iz perioda odbrane od agresije, odnosno Odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.–1995. na širim prostorima Gračanice i okoline. Riječ je o prvome jačem sukobu jedinica Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine (TO RBiH) i srpskog agresora¹ na ovome prostoru, ali i borbi koja je odnijela najveći broj žrtava na strani snaga odbrane tokom čitavog rata.² Zbilo se to u počecima vojnog organiziranja i veoma složenim političkim prilikama, što je, s obzirom na tragičan i traumatičan ishod, doprinijelo kasnijim različitim pogledima, tumačenjima i ocjenama u široj javnosti. Našlo je to odraza i u dosta rijetkim historiografskim, memoarskim i povijesno-publicističkim djelima i priložima.³

Upadljivo je da se sam događaj, međutim, prikazivao prilično šturo – barem kada je u pitanju perspektiva onih koji su u svemu neposredno učestvovali, na samome poprištu.

Ovaj prilog će nastojati dati nešto drugačiji pristup sagledavanju i tumačenju borbi na Zečevom gaju, 25. V. 1992. godine, polazeći od rekonstrukcije slijeda ključnih događaja tog sudbonosnog dana, uglavnom na osnovu izjava neposrednih sudionika, odnosno preživjelih učesnika borbe, čija su svjedočanstva do danas ostajala zanemarena.⁴ Dužni smo se, također, osvrnuti i na širi kontekst dešavanja, kako samoga 25. maja, tako i prethodnih dana. Na kraju se nude neki temeljni zaključci.

Odnos snaga u predvečerje agresije

Neposredno uoči agresije, Gračanica se nalazila u dosta teškom položaju. Južni, oz-

1 Polazeći od činjenice da je na Bosnu i Hercegovinu u proljeće 1992. godine izvršena oružana agresija – organizirana, pokrenuta i vođena od velikosrpskog režima u Beogradu, u ovom se radu koriste izrazi *agresor*, *agresorske snage* ili *agresorske jedinice*, bez obzira radi li se o dobrovoljačkoj četi mještana Lendića, jedinicama JNA (odnosno tzv. VRS) s Ozrena ili, pak, dobrovoljcima sa strane. Sve te snage su radile na pokušaju okupacije i uništenja Bosne i Hercegovine (kao nezavisne i međunarodno priznate države), te etničkom čišćenju i progonu bošnjačkog naroda – u cilju pripajanja okupiranog teritorija Miloševićevoj krnjoj Jugoslaviji (Velikoj Srbiji).

2 Teži ljudski gubici među jedinicama s područja Gračanice zabilježeni su se samo 20. maja 1995. godine, prilikom postrojavanja u dvorištu kasarne "Husein-kapetan Gradašević" u Tuzli, kada je iznenađna agresorska granata s Majevice ubila 18 i ranila veći broj boraca 212. (222.) oslobodilačke brigade, od čega su dvojica nešto kasnije podlegla.

3 Kada govorimo o borbi na Zečevom gaju, osnovnu referencu predstavlja knjiga Omera Hamzića i Mirzeta Hamzića, *Odbrana Gračanice* 25. 5. '92. (Gračanica: Monos, 1996.), koncipirana iz više zasebnih dijelova: općeg povijesnog pregleda Gračanice u razdoblju 1992.–1995., zatim prikaza najvažnijih zbivanja u početku agresije (uključujući 25. maj), memoarsko-biografskih članaka o deseterici šehida od navedenog datuma, te pogleda na navedene događaje iz ugla predsjednika Ratnog predsjedništva općine Gračanica Hazima Vikala, komandanta Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Osmana Puškara, kao i načelnika štaba Ibrahima Nurkića. Dosta novoga je unijela i memoarska knjiga Senahida Kahrimanovića, *Moja zona odgovornosti* (Gračanica: BZK, Preporod, 2008.). Ističemo i članak Rusmira Djedovića, "Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, br. 38, 26. V. 1993., 6, objavljen u povodu obilježavanja prve godišnjice borbe na Zečevom gaju. Nurkićev prilog iz spomenute knjige i Djedovićev članak su pretiskani u ovom broju "Gračaničkog glasnika", zbog značajne dokumentarne vrijednosti, ali i teže dostupnosti publikacija u kojima su objavljeni.

4 Autor je, za ovu priliku, lično razgovarao sa nekim od ključnih aktera događaja od 23.–25. maja 1992. na tromedi Lendić – Stjepan Polje – Malešići, zabilježivši njihove izjave. Svima njima dugujem neizmjernu zahvalnost. Također, korišten je i radni video-materijal, načinjen u okviru pripreme snimanja dokumentarnog filma o Hajrudinu Džebi Bajbazi i borbama 23.–25. maja, pokrenute na inicijativu neformalne grupe građana "Ratni heroji Stjepan Polja 1992.–o1995." Riječ je o izjavama i iskazima većeg broja ljudi, neposredno i posredno uključenih u dešavanja, u trajanju od više desetina sati, odnosno oko 80 GB zapisa u digitalnoj formi. Navedeni materijal autoru je ustupio **prof. Sejdo Mejremić** iz Stjepan Polja, te mu ovom prilikom izražavam najveću zahvalnost. Poslove režije i produkcije budućeg filma preuzeo je, inače, poznati dokumentarist i reditelj Avdo Huseinović iz Sarajeva, a načelnu podršku je izrazilo i Federalno ministarstvo za boračka pitanja.

renski dio općine još od kraja 1991. godine našao se u okvirima srpske paradržave, isto kao i veći dio Trebave, skupa sa dvije mjesne zajednice, naseljene Srbima na lijevoj obali Spreče: Gornjom Lohinjom i Lendićima. Povezane s Ozrenom, one su poput velikih kliješta stezale Gračanicu, prijeteci da je dovedu u potpuno okruženje. Položaj Lendića je bio posebno opasan: protežući se brdskom kosom zapadno od grada, iz ovog je sela ostvarivana kontrola nad značajnim dijelovima Gračanice, ali i susjednih sela – Malešića, Babića i Stjepan Polja. U Lendićima je agresor dobro naoružao jedinicu jačine čete, sastavljenu od mještana, da bi kasnije (početkom oružane agresije i sukoba), pristigla i pojačanja s Ozrena, uključujući i dobrovoljačku formaciju od nekoliko desetaka ljudi sa strane. Snage na Lendićima su raspolagale automatskim pješadijskim naoružanjem, sa većim brojem mitraljeza, najmanje dva protuavionska topa (od kojih je jedan bio postavljen na vozilo), bestrzajnim topovima i minobacačima kalibra 60 mm i 82 mm. Nakon otpočinjanja prvih borbi, pristigao je i najmanje jedan tenk.⁵

Kontrolirajući Lendiće, agresor je presijecao magistralnu cestu Doboj – Tuzla, kao i regionalnu cestu Gračanica – Malešići – Lukavica. U operativnim planovima agresora za okupaciju šireg gračaničkog područja, Lendići su također imali bitnu ulogu, s obzirom na predviđeno spajanje njegovih snaga

sa područja Trebave i Ozrena, preko Lendića i Malešića. U tom smislu, važan taktički značaj je imalo zaposijedanje platoa Zečev gaj, na tromedi Lendića, Malešića i Stjepan Polja. Upravo na ovom platou i počinju prva ratna djelovanja.

U tom trenutku, odbrana ovoga prostora činile su organizirane jedinice Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine (TO RBiH), uz aktivni i rezervni sastav milicije, tj. Službe javne bezbjednosti (SJB). Kao legalni okvir, TO RBiH je objedinila ranije formirane odbrambene formacije – jedinice Patriotske lige BiH i različite naoružane skupine i lokalne straže, kakve su organizirano ili spontano nastajale neposredno pred agresiju.⁶ Na području Gračanice formiranje jedinica TO je započelo sredinom aprila, reaktiviranjem Opštinskog štaba TO (OpŠTO) i formiranjem više rejonskih štabova (RjŠTO), koji su trebali da rade na objedinjavanju jedinica na terenu.⁷ Štabovi su popunjeni formacijski, predratnim rezervnim oficirima. Nešto kasnije, izvršena je i mobilizacija Odreda TO, kao manevarske jedinice, a pod komandu OpŠTO je stavljena Interventno-manevarska jedinica Patriotske lige, koja je preimenovana u Manevarsku jedinicu TO, te su u istu upućeni vojni instruktori radi obuke.⁸ Uopće, TO je u tom vremenu poslužila samo kao zakonski i organizacijski okvir, jer je kao republička oružana sila još godinama uoči agresije potpuno razoružana.⁹

5 Neki izvještaji govore i o dva tenka. Detaljnije podatke o neprijateljskim snagama: Ibrahim Nurkić, *Dan za pamćenje*, 25. maj 1992. godine, u: O. Hamzić i M. Hamzić, *Odbrana Gračanice*, 123-130.

6 Objedinjavanje je izvršeno na osnovu odluke Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 9. IV. 1992. godine, br. 01-011-306/92, koju potpisuje predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović.

7 Navedene aktivnosti su obavljene na inicijativu općinskog rukovodstva, na čelu sa predsjednikom Skupštine općine, Hazimom Vikalom. Koji dan kasnije, 18. aprila, formirano je i Ratno predsjedništvo općine Gračanica, koje će u narednom periodu neposredno rukovoditi organizacijom odbrane, koordinirajući aktivnosti TO, SJB i Civilne zaštite, kao i civilnih organa vlasti.

8 O navedenome pogledati publikaciju: *Od OpŠTO do OG-2 1992/94.* (priredili: Mirzet Hamzić i Izudin Duraković), Gračanica: Informativna služba OG-2, 1993.

9 Slabljenje efektiviteta TO je otpočelo još od 1988. godine, vojnim "reformama" u kojima vrh JNA preuzima nadležnost nad republičkim teritorijalnim odbranama (što je faktički bio vojni udar, na koji tadašnje savezno predsjedništvo na čelu s Raifom Dizdarevićem nije reagiralo). Potpuno razoružavanje TO SR BiH otpočelo je u toku 1990. godine, po nalogu JNA i odluci zadnjeg komunističkog Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 19. X. 1990. (svega koju sedmicu

U vrijeme formiranja rejonskih štabova, u nekim su se mjesnim zajednicama već okupljale teritorijalne čete, omasovljenjem dotadašnjih seoskih straža kakve su s pogoršanjem sigurnosne situacije nastajale na inicijativu kriznih štabova i samih građana. Takav je bio slučaj i sa četama u Malešićima i Stjepan Polju, koje su ušle pod komandu RjŠTO Malešići. Bile su prilično slabo naoružane, posebno četa u Malešićima, koja je u početku brojala oko 250 ljudi, ali sa svega dvadesetak dugih cijevi – mahom lovačkog oružja. Naoružavanje su na sebe preuzeli krizni štabovi mjesnih zajednica, organiziranim nabavkom na crnom tržištu (uglavnom iz Hrvatske), te izuzimanjem od građana koji

su prethodno i sami ilegalno kupili neku vrstu oružja, a nisu lično stupili u četu.¹⁰

Uz teritorijalne čete iz Malešića i Stjepan Polja, u rejonu Zečeva gaja od 23. do 25. maja će se naći i tri interventne jedinice, koje su, zapravo, predstavljale prve naoružane odbrambene formacije u ovome kraju. Jedna od njih je bila Manevarska jedinica TO, odnosno ranija jedinica Patriotske lige Gračanica.¹¹ Oformljena je početkom marta 1992. godine, a zapovjednik joj je bio Mehmed Meša Ahmedbegović. Brojala je u prosjeku 60-70 ljudi, solidno naoružanih, a većina je prošla i neku vrstu obuke (neki od njih i u Hrvatskoj, od strane MUP-a Republike Hrvatske).¹² Interventni vod Stjepan Polje, sa

prije prvih demokratskih izbora).

10 O formiranju Malešićke čete govori Izvještaj o radu Kriznog štaba i Savjeta mjesne zajednice Malešići u periodu april – avgust 1992. godine, Savjet Mjesne zajednice Malešići, br. 42-09/92 od 15. 09. 1992.; dokument iz fragmenata arhive Mjesne zajednice Malešići 1968.-2000., koje je sačuvao g. Himzo Duraković iz Malešića; o naoružavanju čete i aktivnostima poduzetim u tom pravcu govori još nekoliko dokumenata. Inače, sadašnji imalac ove arhivske građe izrazio je spremnost da je ustupi Arhivu Tuzlanskog kantona, tako da će spomenuti dokumenti biti i trajno sačuvani. O četi iz Stjepan Polja i njezinu formiranju, pogl. S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 111-117.

11 Patriotska liga Bosne i Hercegovine (PL BiH) nastala je koncem marta 1991. godine u Sarajevu, na inicijativu bošnjačkoga političkog vodstva na čelu sa predsjednikom Izetbegovićem, kao odgovor na sve jače podrivanje suvereniteta Bosne i Hercegovine i nasrtaje na njen teritorijalni integritet. Bila je prvi organizirani oblik otpora u zemlji. Šire političke osnove za njeno djelovanje postavljene su na čuvenom sastanku u Domu milicije u Sarajevu, 10. VII. 1991. godine, na kome je formiran Savjet za nacionalnu odbranu. Iako je nastala u okrilju Stranke demokratske akcije (SDA) – kao stranke kojoj je na bazi legitimiteta, stečenog na prvim demokratskim izborima, te učešća u vlasti pripala historijska odgovornost da se bori za afirmaciju i odbranu suvereniteta Bosne i Hercegovine, a kasnije i njene opstojnosti – PL BiH je vremenom okupljala sve širi krug bosanskohercegovačkih patriota. Tako joj se tokom jeseni 1991. godine priključuje i više oficira Bošnjaka, koji su prethodno napustili JNA, nakon čega se organizaciono razvija i jača, a razrađuju se i neki konkretni odbrambeni planovi i mjere. Na samom početku oružane agresije njene su jedinice primile prve udarce agresora (odbrana Sarajeva s početka aprila i herojski otpor na Kula-Gradu u Zvorniku neki su od primjera). Osim organiziranja štabova i jedinica, PL BiH je razvila mrežu saradnika i pouzdanika, koji su djelovali kroz političku vlast, te ostatke struktura SUP-a i TO Bosne i Hercegovine, a također i među narodom, uključujući se u organiziranje i podsticanje različitih vidova otpora. U prijelomnom trenutku – nakon što su za to bili stvoreni uvjeti – ušla pod okrilje restrukturirane TO RBiH, skupa s drugim oblicima odbrambenog organiziranja i samoorganiziranja iz tog vremena.

U septembru 1991. PL BiH je oformljena i u Gračanici. Njeno političko krilo je obuhvatalo rad kriznih štabova SDA po mjesnim zajednicama, djelujući na organizacionim pripremama i jačanju odbrambenog duha kod stanovništva, dok se vojno krilo bavilo praćenjem kretanja i aktivnosti JNA, redovnim izvještavanjem nadređenih, a kasnije i organiziranim prikupljanjem i nabavkom oružja i vojne opreme. Tokom prvih mjeseci 1992. zabilježen je porast članstva po svim mjesnim zajednicama, te količina prikupljenih sredstava, da bi se već tokom marta iste godine prišlo organiziranju jedinice manevarskog tipa, kao i manjih prostornih jedinica, odnosno lokalnih straža koje su uključivale i druge građane. Prema podacima od 15. IV. 1992. operativni dio Patriotske lige na području općine Gračanica je brojao 320 ljudi, neoperativni dio 2.850 ljudi, a raspolagalo se sa 280 komada oružja (o tome: Vahid Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004., 208). Više podataka o PL BiH u Gračanici i rukovodećim ljudima: Rusmir Dedović, "Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, br. 38, 26. V. 1993., 6. (preneseno i u ovom broju "Gračaničkog glasnika").

12 Navedena jedinica u nekim dokumentima, člancima i napisima naziva se i "Manevarski vod TO". Međutim, po ljudstvu je bila brojnija i veća od voda, taktičke jedinice koja broji 30-50 ljudi, te nešto manja od čete – koja broji 80-

oko 25-30 ljudi, predvodio je Hajrudin Džebo, zvani Bajbaga, čovjek o kome se u narodu stvarala neka vrsta legende.¹³ Sam Bajbaga je pristupio Patriotskoj ligi, čime je i u vod kojeg je okupio ušao pod okrilje spomenute jedinice Patriotske lige, ali je ipak i dalje samostalno djelovao na području Stjepan Polja.¹⁴ Konačno, u navedenom periodu stigao je i

Interventni vod RjŠTO Klokotnica, ranije vod Patriotske lige iz Velike Brijesnice, kojim je zapovijedao Samir Mehinović.¹⁵

Šta je prethodilo 25. maju?

Prve agresorske granate i pucnji iz protuavionskog i pješadijskog naoružanja na slobodne dijelove gračaničke općine ispaljeni su 18. maja – na Donju Orahovicu.¹⁶ Već su-

120 ljudi. U sastavu Manevarske jedinice bilo je i do 70 pripadnika, uz Bajbagine ljude još i više – podijeljenih na vodove i odjeljenja. Tako je postojao udarni vod, izviđački vod, potuoklopno odjeljenje; djelovali su i pomoćnici komandira, zatim osobe zadužene za pozadinu, vlastitu logistiku (koja se uglavnom oslanjala na nekoliko gračaničkih privrednika – donatora, od kojih su neki i sami bili pripadnici jedinice ili su u njoj bili njihovi bliži srodnici). Sve to je, naravno, bilo u fazi izgradnje, a sama ta struktura se počela izgrađivati još u okviru Patriotske lige; kasnijim ulaskom u okvire TO donekle je zadržana, jednako kao i samosvojnost jedinice – što je i sasvim razumljivo, jer se većina njenih pripadnika okupila oko ideje odbrane Bosne i Hercegovine puno prije rezervnih oficira koji su popunili štabove i komandne strukture TO. Kod dijela ljudstva je postojao i određen stupanj nepovjerenja u neke od tih oficira koji su ranije iskazivali kolebljiv stav ili sumnjivo držanje, a slično je bilo i sa druge strane: prelistamo li zapisnike sa sastanaka u OpŠTO, vidimo da su pojedini oficiri navedenu jedinicu više od mjesec dana po stupanju u okvire TO i dalje nazivali "Vod SDA", pa čak i pogrdno: "Tespih divizija". No, to nepovjerenje se postepeno ublažavalo, tako da je do trenutka izbijanja oružanih borbi Manevarska jedinica TO već bila uklopljena u sistem komandovanja. Po naređenju OpŠTO, bez prigovora je preuzimala naložene joj zadatke: stacioniranje u današnjoj Drugoj osnovnoj školi, prelazak u Dom na Gaju i osiguranje pretresa kuća u Varoši (koje je vršila milicija), te naposljetku razmještaj na područje Stjepan Polje – Lendici.

13 Hajrudin Džebo, poznatiji po nadimku Bajbaga, rođen u Stjepan Polju 1961. godine, sudjelovao je u odbrani Hrvatske. Po povratku u Bosnu, samoinicijativno je podsticao naoružavanje mještana Stjepan Polja. Koristeći ranije uspostavljene veze, nabavljao je oružje u Hrvatskoj, te ga je donosio u Stjepan Polje i prodavao mještanima, nabavljajući potom i dovlačeći nove količine. Istovremeno, dio oružja je besplatno dijelio nekim od mladića iz sela slabijeg imovnog stanja, okupljajući ih oko sebe. Na taj način je stvorio jezgro budućeg Interventnog voda iz ovog sela. Bajbagini samovoljni ispadi, tokom marta i aprila 1992. godine (poput presretanja kolona JNA i otimanja oružja, te zarobljavanja osoba i vojnih lica srpske nacionalnosti i njihovih razmjena za Bošnjake, prethodno zarobljene ili uhapšene od strane srpskih vlasti s Ozrena), zadavali su puno glavobolje čelništvu općine i kriznom štabu u Stjepan Polju, koji su očajnički nastojali da pregovorima sa srpskom stranom i JNA "kupe vrijeme" do okončanja odbrambenih priprema. Međutim, te akcije su snažno djelovale na običan narod, u čijim pričama je Bajbaga izrastao u pučkog junaka, a sve to je nesumnjivo pozitivno utjecalo na izgradnju i jačanje ukupnog odbrambenog duha.

14 Prema kazivanju nekih od ljudi iz rukovodstva Patriotske lige u Gračanici, Bajbagino ponašanje je u početku izazivalo zabrinutost. Naime, na širem području sjeveroistočne Bosne, pa tako i u gračaničkom kraju, pojavljivali su se pojedinci i skupine – raniji pripadnici Zbora narodne garde, odnosno Hrvatske vojske ili Hrvatskih obrambenih snaga (HOS), koji su na sličan način djelovali, ispoljavajući često i ekstremističke stavove. Za takve se sumnjalo da su na ovaj teren upućeni od hrvatskih tajnih službi radi podsticanja što ranijeg izbijanja sukoba i rata na ovim prostorima, što bi dovelo do olakšanja na hrvatskom ratištu. I Bajbaga je u početku donekle bio sumnjiv, jer je koristio veze sa hrvatskim vojnim snagama u Slavoniji i Posavini za kupovinu oružja. Stoga je odlučeno da se na neki način "veže za sistem". Bajbaga je odmah pristao da stupi u Patriotsku ligu, odnosno u redove njene Interventno-manevarske jedinice, te je išao i u pomoć braniteljima Kula-Grada u Zvorniku. Svoje veze u Hrvatskoj, pak, iskoristio je za kupovinu uniformi i vojne opreme za spomenutu jedinicu. Kasnije je Bajbaga sa svojim vodom samostalno izveo neke akcije u široj okolini Doboja (prepad na most u Suhom Polju i pokušaj da se pomogne Grapskoj).

15 Patrioti okupljeni u ovome vodu par mjeseci ranije su zadržali veću kolonu JNA, za koju je postojala sumnja da se uputila u Sarajevo, u vrijeme prvih barikada srpskih ekstremista (pogledati o tome: Nihad Halilbegović, *Sjećanja na predsjednika Izetbegovića*. Gračanički glasnik, XVIII, 36, 2013., 33-34; isti, *Sarajevo od Referenduma do agresije i napada na grad – 05. i 06. aprila 1992. godine*. Sarajevo: autor, 2016., 71-73). Kasnije su, skupa sa Bajbaginim ljudima, učestvovali u prepadu na most u Suhom Polju.

16 Prvi javni objekt koji su srpski ekstremisti s Ozrena gađali bila je mjesna džamija u ovome selu. Posljednja agresorska granata koja je s Ozrena ispaljena na Gračanicu (9. oktobra 1995.) pogodila je munaru Ahmed-pašine (Bijele) džamije.

tradan vatri su bila izložena i druga naselja u dolini Spreče, uključujući i samu Gračanicu. U Donjoj Lohinji, u agresorskom napadu su poginula dvojica branitelja,¹⁷ dok su na području Durača zarobljena trojica mještana: 52-godišnji Mustafa Jusufović i njegovi sinovi, 25-godišnji Ibrahim i 18-godišnji Kemal. Odvedeni su na Ozren i o njihovoj sudbini se ništa nije znalo, sve do aprila 1993. godine – kada su njihovi posmrtni ostaci pronađeni na sasvim drugom kraju, na Lendićima.¹⁸ Tragična sudbina ovih ljudi pokazivala je do koje mjere je nacionalistički ekstremizam ovlađao u nekada mirnom selu nadomak Gračаницe.

Tog 19. maja po prvi put se zapucalo i sa Lendića na Gračanicu, kao i na Malešiće, vatrom iz protuavionskog topa (PAT). Pucali su, iz pješačkog naoružanja i mještani Ahmića, srpskog zaseoka na istočnom rubu Malešića.¹⁹ Eksplozije minobacačkih i topovskih granata, rasprskavanje protuavionske municije i paljba iz svih vrsta pješačkog naoružanja konačno su razbili preostale iluzije onih koji su se u očaju nadali da će rat nekako zaoobići ove prostore.

Nakon jednodnevnog zatišja, 21. maja su primijećena pomjeranja agresorskih snaga, te pristizanje pojačanja na područje Lendića, uključujući jedan kamion sa bestrzajnim topom (BST M60 82 mm).²⁰ Uvečer istoga dana, naoružani Srbi su zaposjeli plato Zečeva gaja, odakle su vatrom iz spomenutog topa

gađali najprije Stjepan Polje, a potom i Malešiće. Iste je večeri došlo i do snažne razmjene vatre, u kojoj su učestvovali branitelji Stjepan Polja, sa prethodno postavljenih linija koje su se nalazile s donje, zapadne strane puta koji od ovog sela preko Brezika vodi do zaseoka Golači u Malešićima.²¹ U toku noći pucnjava se smirila, a neprijatelj – koji je te večeri izašao sve do lovačke kuće na Breziku – povukao se na istočni rub platoa Zečevog gaja.²² U ranim jutarnjim satima, sljedećeg dana (22. maja), iz Lendića i Ahmića se ponovo pucalo na Malešiće (zaseoke Mešići i Hodžići). No, iza toga, ponovo je zavladao kratkotrajno zatišje. Ono će, međutim, ubrzo biti prekinuto tragedijom – koja je na izvjestan način i pokrenula niz događaja okončanih krvavom borbom na Zečevom Gaju.

Naime, dvojica pripadnika teritorijalne čete iz Stjepan Polja, Džemal Bašić i Vahidin Mejremić, izašli su ispred postavljenih linija, po svoj prilici radi samoinicijativnog izviđanja terena. Krenuli su na plato Zečevog Gaja, prošavši pored lovačke kuće i nastavivši nekih 250 m dalje, te su došli do drvenog objekta (košare) u vlasništvu Ibrahima Ibriške Mejremića. Otvarajući vrata košare, Bašić je aktivirao postavljenu minu iznenađenja, u čijoj je eksploziji smrtno stradao, dok se Mejremić, ranjen, uspio izvući. Eksplozija je izazvala i požar na objektu, koji je potpuno izgorio.

17 Riječ je o rezervnome milicioneru Sabriji Ahmetaševiću, te pripadniku TO RBiH Amiru Smailbašiću, koji su (uz Adema Mustajbašića, pripadnika Civilne zaštite iz Gračаницe, koji je stradao četiri dana ranije) – prvi šehidi sa područja Gračаницe.

18 *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata Gračаницa 1992.-1995.*, Gračаницa: Monos, 2004., 8 i 349-350.

19 Po sjećanju Hadžiba Durakovića, tadašnjega predsjednika Kriznog štaba Mjesne zajednice Malešići – bio je to i “službeni početak rata” na području ove mjesne zajednice (zabilješke iz razgovora sa Hadžibom Durakovićem, kojeg je obavio prof. dr. Omer Hamzić; u arhivi autora).

20 S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 130.

21 U vrijeme pucnjave, iz Malešića je u pomoć Stjepopoljcima pristigla skupina od petnaestak uniformiranih i naoružanih boraca iz Grapske, koji su se nakon pada ovoga mjesta povukli na područje Gračаницe. Njihova je pojava, u noći, u prvi mah izazvala zabunu i strah među dijelom domaćih branitelja, jer su pomislili kako je riječ o agresorskim vojnicima (S. Kahrmanović, isto).

22 S. Kahrmanović, isto, 132; O. Hamzić, M. Hamzić, *Obrana Gračаницe*, 124-127.

Teritorijalci iz Stjepan Polja su organizirali akciju izvlačenja Bašićeva tijela, koju je preuzeo Hajrudin Džebo Bajbaga.²³ U tom pokušaju, na njegove ljude je otvorena vatra iz pravca jugoistočnog dijela Ahmića, što ih je isprovociralo da izvedu napad na zaselak i nad njim preuzmu kontrolu. Bajbaga je pomoć zatražio od Malešaka, odnosno od komandira Nermina Durakovića, ranijeg instruktora u Manevarskoj jedinici TO.²⁴ Zbog nedostatka sredstava veze, nije bilo vremena da se izvršiti RjŠTO Malešići (u to vrijeme smješten u dosta udaljenoj mahali Hamzići).²⁵ No, upadom u Ahmiće vidjelo se da se najveći dio stanovnika iselio, tako da nije ni bilo spomena vrijedne odbrane.²⁶ Prilikom

nastupanja, neki borci su ubacivali eksplozivne naprave u pojedine, već prazne kuće, uslijed čega je došlo do njihovog paljenja.²⁷ Teritorijalcima se tada predalo osmero preostalih civila.²⁸

Ovladavši Ahmićima, pripadnici TO RBiH su izbili na sam rub Zečevog gaja, niže tzv. Mikine kuće, odnosno lokaliteta gdje će kroz dva dana doći do pogibije većeg broja boraca. U tom trenutku, na navedenom području nije uopće bilo agresorskih vojnika. Manja izviđačka grupa, predvođena Suvađom Delićem, komandirao Golačkog voda, spustila se još niže, u pravcu Lendića, ali ni ona nije uočila neprijateljske snage. Duraković je tada uputio kurira u Stjepan Polje, sa

23 S. Kahrmanović, isto. Ibrahim Nurkić, u to vrijeme zamjenik komandanta OpŠTO, piše da je 23. V. 1992. u 14.30 dobio informaciju o stradanju Džemala Bašića, nakon čega je naredio izvlačenje tijela nesretnog mladića, dok je komandant RjŠTO za taj zadatak odabrao Bajbaginu grupu (I. Nurkić, *Dan za pamćenje*, 125). Iz nekih drugih, usmenih izvora se razumije da je akcija izvedena ipak par sati ranije, što bi značilo da je naredbom "pokrivena" naknadno – ali ako je naredba izdata, ne može se govoriti o samoinicijativnoj akciji.

U izvještaju Komisije formirane na osnovu naređenja komandata OpŠTO Gračanica (br. 01-255/92 od 27. V. 1992.), radi "ispitivanja okolnosti vođenja borbenih dejstava na području Lendića 23.-25. 5. 1992.", stoji da su "...23. 5. 1992. godine poslije ručka oko 14.00 časova" dvojica boraca čete iz Stjepan Polja "samoinicijativno krenula prema Ibreski-
noj košari radi kontrole iste". Za dalje događaje, odnosno izbijanje "borbenih dejstava" navodi se da je do toga došlo "stihijno i samoinicijativno". Komisija sačinjena od oficira OpŠTO i drugih rejonskih štabova (potpukovnik Rasim Sakić, kao predsjednik, te članovi: major Galib Ahmetašević i kapetani Ibrahim Bajraktarević, Hasan Gazibegović i Senad Sprečić) ispitala je svega trojicu svjedoka, od kojih niti jedan nije neposredno sudjelovao u zbivanjima 23. maja (zauzimanje Ahmića). Radilo se o Ibrahimu Čamdžiću (komandiru čete TO u Stjepan Polju), Fikretu Šuvaliću (zamjeniku komandanta RjŠTO Malešići) i Almiru Šutiću, borcu Manevarske jedinice TO. Stoga i ovaj izvještaj, sačinjen 1. VI. 1992. godine, u dijelovima koji se tiču preciznih činjenica ipak treba uzeti s izvjesnom dozom rezerve.

24 Nermin Duraković iz Malešića je bio pitomac Vojne akademije u Beogradu, koju napušta u proljeće 1992. i vraća se u Bosnu i Hercegovinu, stavljajući se na raspolaganje snagama odbrane. Po naredbi OpŠTO-a, postavljen je za instruktora u Manevarsku jedinicu TO (bivša jedinica Patriotske lige), da bi kasnije bio upućen u Malešićku četu. Nakon događaja od 23.–25. maja, raspoređen je za komandira novoformiranog izviđačko-diverzantskog voda.

25 Prema izjavi Nermina Durakovića, zabilježenoj u Malešićima 2. IV. 2017. godine.

26 Ovo izričito u svojoj izjavi navodi N. Duraković, a potvrđuje i Fikret Šuvalić, zamjenik komandanta RjŠTO Malešići. Šuvalića je akcija zatekla u rejonu Visa, kada je sa pukovnikom Rasimom Sakićem iz OpŠTO-a razmatrao postavljanje zasjeda na mogućim pravcima tenkovskog napada. Čuvši eksplozije iz Ahmića, shvatio je da se nešto krupno događa i hitno se vratio do Rejonskog štaba. (Izjava Fikreta Šuvalića data autoru u Gračanici, 8. IV. 2017.)

27 Po nekim indicijama i usmenim iskazima, pojedine kuće su i namjerno zapaljene, a motiv je bila osveta, jer se od istih pravaca prethodnih dana pucalo na Malešiće. Pojedince koji su počinili navedena djela u trenutku zaposjedanja zaseoka nije bilo moguće kontrolirati. RjŠTO Malešići je odmah potom izdao pismenu naredbu, kojom se zabranjuje svako rušenje objekata izuzev ukoliko se iz njih pruža otpor (prema bilješkama iz službenog dnevnika Ibrahima Nurkića sa referisanja u OpŠTO za datum 24. V. 1992.). Jednako je reagirao i Krizni štab Mjesne zajednice Malešići, koji se od navedenog ogradio, oštro osudivši paljevinu i zatraživši da se utvrde neposredni počinitelji (Zapisnik sa Proširenog sastanka Kriznog štaba sa komandnim kadrom RjŠTO, održanim 28. V. 1992. godine; sastanak je imao samo jednu tačku dnevnog reda: "Trenutna političko-bezbjedonosna situacija sa osvrtnom na protekle događaje").

28 N. Duraković se sjeća porodice mjesnog učitelja, te jednoga starca; Ibrahim Nurkić (*Dan za pamćenje*, 125-126) ističe da se radilo o ukupno osam osoba, koje su upućene u prostorije Rejonskog štaba, a isto pišu i O. Hamzić i M. Hamzić (*Odbrana Gračanice*, 53-54).

zadatkom da potraži tamošnjeg komandira teritorijalne čete, Ibrahima Čamdžića Taleta, te mu prenese zahtjev da sa svojim ljudima izađe na Zečev gaj i preuzme uspostavljanje linije preko Cvara prema Dživracima, dok bi Malešaci pokrili sjeverni dio, od Zečeva gaja prema Šupljem kamenu. No, ta veza nije uspostavljena, tako da su se i borci sa tog prostora naposljetku povukli.²⁹

Situaciju na Lendićima i srpska komanda cijenila je veoma ozbiljnom, što pokazuje i snažno agresorsko granatiranje Gračanice, do kojeg dolazi u ranim poslijepodnevnim satima.³⁰

Inače, N. Duraković je uvjeren da su se tog dana, da su angažirane jače snage i da je bilo više koordinacije – i čitavi Lendići mogli “uzeti”. Njegov utisak je bio da je neprijatelja zahvatila panika i da je civilno stanovništvo sela već dobrim dijelom bilo iseljeno.³¹ Slično je, izgleda, cijenio i Bajbaga.³²

Iz komande OpŠTO, prema navodima I. Nurkića, na cijelu situaciju – koja ih je iznenadila i zatekla – reagirali su stavljanjem svih jedinica u stanje pune borbene gotovosti. Tako se i Manevarska jedinica TO (ranija Interventno-manevarska jedinica Patriotske lige), podiže iz Doma na Gaju u Gračanci, gdje je bila stacionirana, te upućuje

na područje Stjepan Polja, “*sa zadatkom da onemogući četnicima prodor u Stjepan Polje, a po mogućnosti da napreduje ka putu Karanovac-Lendići*”.³³

Po istim navodima, te večeri je komandir navedene jedinice izvijestio OpŠTO da postoji mogućnost spajanja sa jedinicama iz Gračanice i odsijecanja Lendića u rejonu Karanovačkog mosta, ali od planirane akcije, uprkos stanovitim pripremama, naposljetku nije bilo ništa.³⁴

Senahid Kahrmanović bilježi da je “kompletan vod Patriotske lige” (tj. Manevarska jedinica TO) u Stjepan Polje stigao u večer, 23. maja, nakon čega je, iza jacije (u navedenom periodu pada oko 22.15), klanjana dženaza stradalom Džemalu Bašiću.

Borci ove jedinice su najvećim dijelom smješteni u kuću Huse Tursunovića, u zaseoku Ibrahimovići.

Sutrašnji dan, 24. maj, na prostoru je Zečeva gaja i tromeđe Lendići – Stjepan Polje – Malešići protekao relativno mirno. Navodno je, prema I. Nurkiću, OpŠTO “*izdao naredbu da se Interventno-manevarska jedinica PL (Manevarski vod TO) do sljedećeg naređenja vrati u raniji rejon razmještaja*”, što “*nažalost, nije do kraja ispoštovano*”.³⁵ Kahrmanović, međutim, piše da su tog dana “*Gračanlije*

29 Prema izjavi N. Durakovića datoj autoru.

30 O tome: I. Nurkić, *Dan za pamćenje*, 126.

31 Prema izjavi N. Durakovića datoj autoru; Duraković navedene činjenice iznosi i u iskazu datom za potrebe snimanja dokumentarnog filma o Hajrudinu Džebi Bajbaga (video-materijal u posjedu autora).

Inače, o iseljavanju Lendića govorili su i obavještajni podaci koji su prethodnih dana pristizali u OpŠTO. Tako je 11. maja RjŠTO Gračanica izvijestio da stanovnici Lendića bježe na Ozren, a sutra dan je isto potvrdio i predstavnik RjŠTO Malešići (prema bilješkama iz službenog dnevnika Ibrahima Nurkića sa referisanja u OpŠTO za datum 24. V. 1992.).

32 To se, naime, može razumjeti iz iskaza nekih od boraca Bajbaginog voda (video-materijal prikupljen za snimanje dokumentarnog filma).

S. Kahrmanović (*Moja zona odgovornosti*, 132) o dešavanjima od 23. maja piše: “*Srbi su bježali, to se vidjelo, ali pošto je ovo bila iznenadna i spontana akcija, zapravo reakcija na tragediju kod Ibreshkine košare (pogibiju druga), nije joj se mogla obezbijediti ozbiljnija podrška. Niko nije mogao poslati veći broj nepripremljenih vojnika u takav rizik. I preuzeti odgovornost. Bajbaga je pozivao naše vojnike, govorio da pomoć iz Gračanice dolazi, ali tu nikakve koordinacije nije bilo.*”

33 Isto.

34 Isto, 126-197.

35 Isto, 127.

vraćene u bazu”.³⁶ Ostaje za sada nejasno na koje se snage odnosilo naređenje o povlačenju u “*raniji rejon razmještaja*” i šta to uopće znači. U dokumentima OpŠTO spominje se izvjesni “*rejon farmi*” u Stjepan Polju, ali znamo da je veći dio Manevarske jedinice (tačnije, njezino jezgro) smješten u kući Huse Tursunovića u mahali Ibrahimovići. Da li se to možda odnosilo na Bajbagin vod, koji je formalno ulazio u sastav Manevarske jedinice TO (PL)? Ili, pak, neke druge dijelove...?

Treba ovdje istaknuti da Manevarska jedinica TO (ranije PL BiH) nije bila u tolikoj mjeri monolitna snaga. Svjedoče to i neke, ne baš slavne epizode iz tog vremena, o kome neposredni svjedoci i danas nerado govore. Naime, jezgro jedinice su činili ljudi privrženiji vjeri i tradicionalnim vrijednostima, iskreni patrioti – većinom raniji aktivisti SDA i njenog podmlatka MOS-a (Muslimanski omladinski savez). No, u jedinicu se naknadno uključio i određen broj ljudi koji nisu istinski pripadali tom krugu, niti su stvarno iskazivali motivaciju i želju za borbu. Među takvima je bilo čak i osoba “sumnjivog morala”, kako je istaklo više sugovornika tokom ovog istraživanja. U jutro, 25. maja – u vrijeme agresorskog napada na linije odbrane na Breziku i izlaska Manevarske jedinice

na teren – takvi su otkazali poslušnost i napustili borbene redove, povevši nekolicinu ostalih boraca sa sobom. Radilo se ukupno o petnaestak do dvadeset osoba.³⁷

No, bez obzira na nejasne okolnosti vezane za razmještaj Manevarske jedinice TO tokom 24. maja – činjenica je da svi tvrde da je taj dan na širem području tromede Stjepan Polje – Malešići – Lendići protekao mirno i u zatišju. Jedan od boraca Manevarske jedinice, Omer Husanović, izričito tvrdi da su tog dana “*samo postavljeni ljudi na posmatranje*”.³⁸ No, istoga dana – u Stjepan Polju i Malešićima se osjećala izražena volja boraca, ohrabrenih uspjehom u Ahmićima, za dalje napredovanje prema Lendićima. Iz RjŠTO Malešići je još 23. maja stigao zahtjev da se “*riješe Lendići*”.³⁹ Za tu se opciju, također, snažno zalagao i Bajbaga. Stjepan Poljem su, kako to svjedoči S. Kahrmanović, već kružile neprovjerene priče kako će se u napad krenuti već sutradan, “u sabah, 25. maja”.⁴⁰ U tom trenutku, pored Bajbaginog voda i Manevarske jedinice TO, pristigao je i Interventni vod TO iz Brijesnice (ranije Patriotske lige), kojeg je predvodio Samir Mehinović.⁴¹ Pojavila se i skupina boraca iz Grapske. Sve je to doprinosilo samouvjerenosti i entuzijazmu u boračkim redovima.

36 S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 134.

37 Podaci prema izjavama R. Djedovića i O. Husanovića.

Neki od tada pobjeglih pripadnika ove jedinice su kasnije ipak postali dobri borci Armije RBiH, a jedan od njih je i herojski poginuo na Gradačcu. Stoga ovakve i slične epizode, kakve su se osjećale i u drugim jedinicima (recimo, u 2. četi RjŠTO Gračanica, gdje je u noći s 21. na 22. maj cjelokupno ljudstvo napustilo položaje i razbježalo se kućama!) – treba promatrati kao svojevrzne “porodajne muke” sistema odbrane i jedne Armije koja je, kako je vrijeme odmicalo, i u najnepovoljnijim uvjetima postajala respektabilna vojna sila, ali i veoma dobro uređena vojna organizacija. Važilo je sve to i za komandne strukture, unutar kojih je također bivalo i kolebljivosti, i nezrelosti, i nedoraslosti, i kriznih epizoda – ali kako se gradio sistem, one su postajale njegovom okosnicom. Tako je, na primjer, i Osman Puškar, komandant OpŠTO, u najkritičnijem trenutku čak podnosio i ostavku (22. V. 1992.), da bi u nastavku rata postao poznat i priznat komandant OG-2 (Operativne grupe dva), koji je na čelu sposobnog tima uspješno predvodio odbranu šireg gračaničkog područja, ali i značajnog dijela sjeveroistočne Bosne. Kao takav, stekao je neupitan autoritet, kako među vojskom, tako i kod građanstva, odnosno naroda uopće.

38 Izjava Omera Husanovića iz Gračanice, zabilježena 1. IV. 2017. na lokalitetu Zečevog gaja u prisustvu autora i mr. sc. Rasmira Djedovića; video-snimak i audio-zapis u posjedu autora.

39 O. Hamzić, M. Hamzić, *Obrana Gračanice*, 53; također i prema ratnoj bilježnici I. Nurkića.

40 S. Kahrmanović, isto, 134.

41 Isto; također prema iskazima pripadnika Interventnog voda iz Stjepan Polja i samog Samira Mehinovića (video-materijal prikupljen za snimanje dokumentarnog filma o Bajbagi).

Ibrahim Nurkić piše da je “grupa starješina iz Interventno-manevarske jedinice, na čelu sa rahmetli Bajbagom” stigla u OpŠTO, “izričito zahtijevajući da se izvrši napad na Lendiće. Znajući za nepovoljan odnos snaga, na to komandant nije mogao pristati”, te su se rastali “bez pravog dogovora”.⁴²

Fikret Šuvalić, zamjenik komandanta Rj-ŠTO Malešići, svjedoči da je Bajbaga iskazivao volju krenuti u napad još 24. maja u popodnevним satima. Osobno ga je razuvjerio, ukazavši mu da je apsurdno ići bez detaljnog izviđanja i prikupljanja saznanja o rasporedu i snazi neprijatelja, pogotovu još tako kasno – jedva koji sat do spuštanja mraka, do kojeg u šumi dolazi još ranije! Bajbaga je to saslušao i sve uvažio, odustavši od svoje prvobitne zamisli. Uvečer, na sastanku u Rejonskom štabu, kojem su prisutvali komandiri sa terena, dogovoreno je da se ujutro krene u izviđanje i prikupe podaci, nakon čega će se procijeniti kakve će se mjere dalje poduzimati. S time su se svi složili, uključujući i prisutne predstavnike Bajbaginog voda.⁴³

No, ubrzo su uslijedile informacije o pristizanju jakih pojačanja na Lendiće – više kamiona s ljudstvom, te jednim tenkom.⁴⁴ Saznavši za to, *Bajbaga je i definitivno odustao od napada*, kako to u dva navrata ističe i Senahid Kahrmanović, predsjednik Kriznog štaba mjesne zajednice Stjepan Polje.⁴⁵

Ovu činjenicu je veoma važno podcrtati, jer su borbeno djelovanje snaga TO u rejonu Zečeva gaja, 25. maja 1992., neki tumačili kao tobožnju posljedicu samovoljne odluke da se ipak “krene na Lendiće”, bez odobrenja komande, odnosno OpŠTO – za što ipak nema nikakvih dokaza. Naprotiv, kako ćemo vidjeti, sam Bajbaga – iako je prethodno najglasnije zagovarao da se “krene” na Lendiće – tog 25. maja sa svojom grupom nije napadao. Pokret Manevarske jedinice TO istoga dana, prilikom kojeg dolazi do upadanja u zasjedu, također nije imao karakter napada.

Suprotno svemu tome, neposredno pred 25. maj pronosile su se vijesti o mogućem agresorskom napadu, štaviše – o pokušaju prodora na slobodne dijelove gračaničke općine, preko Zečevog gaja i Brezika do Malešića, radi spajanja sa Visom i Trebavom. Takvu procjenu imao je i Rejonski štab TO, koji je zabrinuto pratio gomilanje agresorskih snaga,⁴⁶ ali toga su bili svjesni i obični borci. “Imali smo dojavu da žele da se spoje s Visom”, ističe Omer Husanović, pripadnik Manevarskog voda TO.⁴⁷ Slično smatra i Nermin Duraković – koji je tog 24. maja, na putu preko platoa Zečeva gaja, stotinjak metara zapadno od Mikine kuće, postavio dvije protutenkovske mine (koje je dobio od Sulje Halilčevića zvanog Bubonja iz Stjepan Polja). Dalje iza mina, “posijanih” na samoj

42 I. Nurkić, *Dan za pamćenje*, 127.

Neki detalji, međutim, ukazuju da atmosfera u OpŠTO i nije bila tako polarizirana kako se razumije iz Nurkićevog teksta. Naime, pišući o Hajrudinu Džebi Bajbagi, predsjednik Ratnog predsjedništva općine Gračanica, Hazim Vikalo, ističe i sljedeći detalj: “Kontakte sa Bajbagom ostvarivao sam preko rahmetli Meše Ahmedbegovića i Ahmeta Spahića, a prvi i jedini neposredni sastanak s njim imao sam 24. 5. 1992. godine, dan prije nego što će poginuti. Bilo je to u sjedištu OpŠTO u Sokolu, kada smo analizirali plan blokade Lendića. U razgovoru s njim Osman Puškar ga je upozorio da će četnici, pošto pobjegnu s Lendića, minirati most u Karanovcu, pa bi s tim u vezi trebalo da bude oprezan. Bajbaga mu je, kao veliko dijete, uzvratilo: ‘Karanovački most je moj, toliko put sam sanjao da ga rušim’. Sutradan je Bajbaga poginuo u akciji na Lendićima, a četnici će preko karanovačkog mosta bježati tri mjeseca kasnije...” (O. Hamzić, M. Hamzić, *Odbrana Gračanice*, 100).

43 Prema izjavi Fikreta Šuvalića.

44 Po Ibrahimu Nurkiću, koji piše na osnovu obavještajnih podataka OpŠTO, radilo se o 7 kamiona sa oko 150 ljudi – što je snaga jedne ojačane pješadijske čete (I. Nurkić, isto).

45 S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 134 i 135.

46 Prema izjavi Fikreta Šuvalića.

47 Prema izjavi dato autoru.

cesti, postavio je liniju, uključujući i mitraljez M84, sa zadatkom da djeluje po ljudstvu koje bi pokušalo ukloniti mine. Međutim, u toku noći je obaviješten da su teritorijalci raspoređeni na taj položaj pobjegli kućama. Ostao je jedino mladi Vahid Hankušić, mitraljezac, koji će sutradan tragično izgubiti život na Zečevom gaju. Duraković je odlučio da i njega povuče, prethodno uklonivši postavljene mine. Već sutradan prije podneva, agresorski tenk će izlaziti upravo na taj položaj...⁴⁸

U rano jutro, 25. maja, izviđačka grupa predvođena već iskusnim Osmanom Mehicem Tuckom iz Malešića,⁴⁹ izašla je na teren – tek toliko da uoči snažnu koncentraciju agresorskih snaga koje su se upravo spremale za napad. Zahvaljujući toj činjenici, agresor ipak nije uspio potpuno iznenaditi branitelje na ovom prostoru.⁵⁰

Sudbonosni 25. maj

U rano jutro, u ponedjeljak 25. maja, negdje između 6.00 i 6.30 sati, mještane je Stjepan Polja i Malešića probudila snažna pucnjava i artiljerijska paljba agresora po linijama odbrane, ali i kućama u Stjepan Polju i Malešićima. Agresorski vojnici su izašli sve do iznad lovačke kuće, pucajući iz bestrzajnog topa po linijama odbrane Stjepan Polja, a na plato je izašao i tenk, gađajući Malešiće. U trenutku kada je počela pucnjava, borci in-

terventnih jedinica su odmah izašli na teren, stabiliziravši već ugroženu liniju. Manevarski vod TO je na Zečev Gaj uzašao iz zaseoka Ibrahimovići, gdje je bio smješten (u kući Huse Tursunovića). Bajbagin vod je pristigao čak iz Džeba, sa suprotnog kraja Stjepan Polja.⁵¹

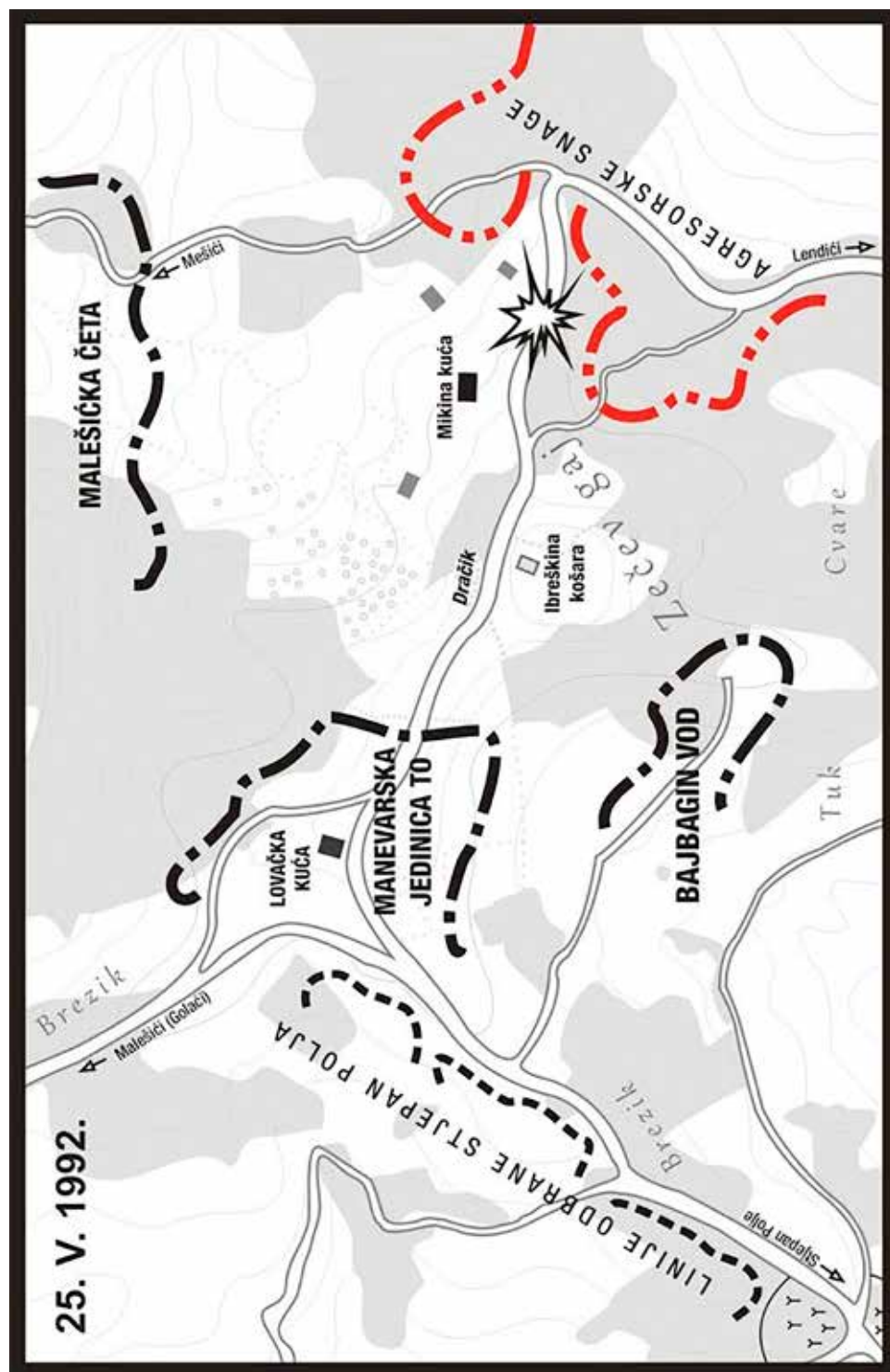
Neprijateljski vojnici su, nakon oštremjene vatre, uzmakli prema unutrašnjosti platoa. Razvivši se u strijelce, borci Manevarskog voda su krenuli s obje strane ceste u pravcu istoka, polahko izviđajući teren. Došavši do iza spaljene košare Ibri Mejremića, komandir Meša Ahmedbegović je zaustavio ljude. Agresorska paljba se pojačala, meci su fijukali iznad glava zaleglih boraca i otkidali grane na dračama i drveću. Po sjećanju Rasmira Djedovića, koji je u jedinici vršio dužnost pomoćnika komandira za moral – Meša je zatražio i njegovo mišljenje. Kako u tom trenutku nije bilo nikakve veze sa snagama na desnome krilu, gdje se nalazio Bajbagin vod, niti sa borcima iz Malešića, koji su se nalazili i nastupali lijevo – Djedović je izrazio mišljenje da bi najbolje bilo da se vrate, s čime se i Ahmedbegović složio, naredivši ljudstvu povlačenje par stotina metara natrag, do same kote (mjesta gdje je danas repetitor). Tu su se rasporedili duž uzdignute međe na dvjema njivama s obje strane ceste. To je, u očima sudionika borbe od 25. maja

48 Prema izjavi N. Durakovića datoj autoru.

49 Osman Mehic zvani Tucko, rođen je 1968. godine u Malešićima. Prije rata je radio u Rijeci. Priključio se snagama odbrane Hrvatske, stupivši u jedinicu čuvenog Daidže (Nijaza Batlaka, poznatog i po pseudonimu Mate Šarlija). Nakon završene obuke, učestvovao je u više borbi u Hercegovini, gdje je i ranjen. Pred početak agresije na Bosnu i Hercegovinu, vraća se u zavičaj i pristupa snagama odbrane. Stao je na čelo Manevarsko-interventnog voda, formiranog pri RjŠTO Malešići od najposobnijih boraca, koji su u narodu postali poznati po nadimku "Munje". Učestvovao je u više izviđačkih i diverzantskih akcija, uključujući i prepad na agresorsko uporište Vis, gdje su zarobili bogat ratni plijen. Život je izgubio u avionskom bombardovanju Malešića 21. VIII. 1992. godine. Posmrtno je odlikovan "Zlatnim ljiljanom" i unaprijeđen čin natporučnika Armije RBiH.

50 Prema izjavi F. Šuvalića, zamjenika komandanta RjŠTO.

51 "Vidio sam ih kako, nakon što su i oni čuli pucnjavu, raznim prevoznim sredstvima, neki čak i pješke, jure prema Potok Mahali i Zečevom Gaju" – navodi S. Kahrmanović (*Moja zona odgovornosti*, 136). Njihovog komandira Kahrmanović je zatekao nešto kasnije, u plitkim ljetnim cipelama na nogama. Te Bajbagine mokasine spominje i malešićki imam Sejo ef. Husić, koji je kasnije sudjelovao u pregledu i identifikaciji Bajbaginog tijela (u izjavi datoj za potrebe snimanja dokumentarnog filma o Bajbagi). Ovaj detalj pokazuje da je tog jutra, u ponedjeljak 25. maja, i sam Bajbaga u borbu krenuo iznenada, skupa sa svojim borcima. Drugim riječima, nije pošao ni u kakav napad niti samoinicijativnu akciju, iako je prethodnih dana lično izražavao volju da se krene na Lendiće.

1992. iz redova Manevarskog voda TO, ostao njihov *polazni položaj*.⁵²

Nešto kasnije, oko 8.00 sati, dvojica starješina na terenu, Hasib Fehratović Pibe iz Manevarskog voda i Nermin Duraković iz Malešićke čete, uputili su se s nekolicinom boraca naprijed, u namjeri da unište agresorski tenk koji je malo dalje, iza dračika i manjeg šumaraka, tukao po Malešićima. Krenuli su platoom prema Mikinoj kući, prilazeći s boka tenku koji se nalazio u dvorištu. Fehratović je nosio rasklopljenu «zolju». Uočili su tenk, ali je Duraković tražio da priđu bliže, jer su grane sprječavale uspješan pogodak. No, iznenada su na tom pravcu naišli na agresorske vojnike. Došlo je do kraće pucnjave, nakon čega su se povukli natrag, do mjesta izgorjele Mejremićeve košare, gdje su iza uzdignute međe i živice (uz njivski put) bili zaklonjeni od metaka. No, u neposrednu blizinu je pala minobacačka granata. Duraković i Fehratović su od eksplozije ranjeni, prvi u ruku, a drugi u vrat, dok je – po Durakovićevom sjećanju – jedan mlađi momak tom prilikom poginuo, pogođen gelerom ispod oka.⁵³ Vjerovatno se radilo o Osmanu Ibrahimoviću Čiši, rezervnom policajcu iz Stjepan Polja.⁵⁴ Bili su to i prvi gubici tog dana.⁵⁵

Poslije toga, stanje se donekle stišalo, iako se i dalje prepucavalo. Meša Ahmedbegović je u međuvremenu otišao s terena – izgleda najprije u komandu u Soko, po instrukcije za dalje postupanje, kao i da pokuša osigurati protuoklopna sredstva i dodatno naoružanje.⁵⁶ Van terena se zadržao nekoliko sati. Za to vrijeme će se na poprištu bitke izdešavati neki presudni događaji.

Nije dovoljno jasno kome je Ahmedbegović privremeno predao komandu nad Manevarskom jedinicom TO. Na terenu su ostali njegovi pomoćnici, te starješine iz jedinice, koje su smatrali komandirima vodova i odjeljenja. Bajbaga je, izgleda, i sam bio odsutan neko vrijeme, vrativši se na teren prije podneva; izgleda da je išao u Piskavicu po minobacač.⁵⁷ Dva vojna instruktora, Fehratović i Duraković, bili su ranjeni i evakuirani u Soko. Na teren su (do lovačke kuće) u toku prijedpodneva stigli i neki od oficira iz RjŠTO Malešići,⁵⁸ koji je tog dana nastojao iskoordinirati borbena djelovanja na širem prostoru Malešića i Stjepan Polja. Na svom polaznom položaju, borci su primili i doručak. Za svo to vrijeme, borba se na Zečevom gaju donekle stišala, iako je i dalje tekla povremena razmjena vatre.

52 Još prije toga došlo je do samovoljnog napuštanja položaja i jedinice od strane prethodno spomenutih pojedinaца iz Manevarske jedinice TO.

53 Prema izjavi N. Durakovića.

54 Senahid Kahrmanović (*Moja zona odgovornosti*, 137) piše da je nešto iza 8.00 sati vidio kada su provezli Ibrahimovića bez znakova života, a potom je vidio njegovo tijelo u mjesnoj ambulanti, kamo je i sam prevezao neke ranjenike: navodi da je bio pogođen ispod oka, vjerujući da se radilo o snajperu.

55 U dnevniku Faruka Delića, među tridesetak ranjenih civila i vojnika koji su tog dana dovezeni u bolnicu u Soko, Hasib Fehratović i Nermin Duraković su prvi upisani.

56 U pokušaju da osiguraju protuoklopna sredstva, u noći s 23. na 24. maj, u Srebrenik je išao i Senahid Kahrmanović, predsjednik Kriznog štaba, u pratnji Sulje Halilčevića Bubonje, dok se član Kriznog štaba Meša Avdić istim poslom zaputio u Gradačac. No, oba slučaja su bila bezuspješna (S. Kahrmanović, isto, 133-134).

57 *“Bajbagini vojnici nosili su nov minobacač proizveden u ‘Feringu’. Pri susretu, Bajs mi je rekao: ‘Vidi šta smo dobili, išao sam u Piskavicu po njega. Sad ćeš vidjeti kako djeluje.’ Potom siđoše sa puta, lijevo na njivu, tražeći ‘plac’ za novo oružje. Ja nisam čuo da se taj dan iz njega pucalo.”* (S. Kahrmanović, isto, 137).

58 Manevarska jedinica TO je također imala dva minobacača, kalibra 60 mm, sa petnaestak granata, ali tog dana se nije znalo ni ko čini njihovu posadu ni ko je zadužen da koordinira djelovanje. Po sjećanju O. Husanovića, uz minobacače su se našla dvojica mladića iz Malešića (nikad nije saznao njihova imena), koji su pratili borbe Manevarske jedinice. Iz minobacača je tog dana ispaljeno desetak granata u pravcu neprijatelja.

58 Kazivači spominju da su među njima bili Tarik Nuhanović, Almir Omeragić i još neki.

Do ponovnog rasplamsavanja borbi došlo je negdje oko podneva. Desilo se to, po sjećanju O. Husanovića, nakon što se među borcima pojavio prethodno ranjeni Hasib Fehratović Pibe, koji je nakon previjanja sam napustio bolnicu i vratio se u borbu.⁵⁹ Njegovo prisustvo je ohrabrilo borce na terenu, pa dolazi do sudbonosnog pokreta jedinice naprijed, u pravcu istočnom rubu platoa. Ostaje za sada nejasno šta je bio pravi cilj pokreta: je li se radilo o izviđanju, pokušaju da se skрати razmak između neprijateljskih i vlastitih redova, pokušaj da se zauzme bolji položaj ili nastojanje za preuzimanje inicijative na samom terenu... Borci su, ipak, krenuli razvijeni u strijelce, u više redova, cestom i uporedo s cestom do iza dračika i manjeg šumarka, izbivši iznad Mikine kuće, na blagu nizbrdicu. Agresor se, izgledalo je u tom trenutku, bio povukao. Izviđajući teren, oprezno su nastavili dalje, nekoliko desetaka metara.

Međutim, radilo se o neprijateljskoj zasjedi. U šumi, ispod, nalazila su se mitraljeska i snajperska gnijezda, te uređeni, vjerovatno još tada i utvrđeni položaji agresora. Teren se na tom mjestu spuštao, čineći one koji nailaze još više izloženim paljbi. Neprijateljski vojnici su čekali da im se prvi red neposredno približi, a potom su otvorili vatru. Već od prvih metaka pali su pogođeni Vedad Đonlić – komandir odjeljenja, koji je smrtno stradao, te Zuhdija Šestan, koji je teško ranjen. Ranjeno je još nekoliko boraca, koji su se uspjeli izvući...⁶⁰

Kako je i zbog čega došlo do ovog pokreta?

Naredio je Fehratović. Sobom Fehratović“, izričit je u svojoj izjavi Omer Husanović.

Po svojoj funkciji, međutim, Fehratović nije imao formalno ovlaštenje da nešto *naredi*, tako da se vjerovatno radilo o procjeni i sugestiji, koju je većina boraca prihvatila. Činjenica da je Fehratović bio predratno aktivno vojno lice, profesionalni starješina, dakle, neko ko je bio i stručan i iskusan – mogla je opredijeliti većinu, tim prije što je on u jedinici uživao možda i najveći autoritet poslije Meše Ahmedbegovića.⁶¹ Pojedini su ipak bili protiv, uključujući i Rusmira Djedovića, jednog od pomoćnika komandira, pa i samog Husanovića. Njih dvojica su, po vlastitim navodima, tada ukazivali da ne treba ići dalje, da se ne zna šta ih čeka naprijed, da treba sačekati povratak komandira jedinice, pa onda odlučiti. Međutim, izvjestan broj boraca i nižih starješina (komandira odjeljenja) također je dijelio mišljenje da treba krenuti naprijed.⁶²

Prema ovim navodima, dakle, jedinicu je poveo Hasib Fehratović.

Činjenica da je pokret predvodio jedan od starješina, ujedno i čovjek sa vojnim znanjem i iskustvom – govori protiv nekih tvrdnji kakve se nerijetko ističu, naime, da se radilo o nekakvom o samoinicijativnom pokretu ili polasku na juriš ili u napad. Ostaje, za sada, nejasno da li je do pokreta došlo na osnovu Fehratoviće vlastite procjene situacije, na inicijativu pojedinih boraca ili pak po nalogu, preporuci ili sugestiji nekoga od nadređenih, za što postoje i neke, ipak, neproverene indicije.⁶³ Kako bilo da bilo, sasvim je sigurno

59 Prema izjavi O. Husanovića.

60 Po sjećanju O. Husanovića, radilo se o Edinu Grbiću i Almiru Šutiću. Izvlačenju ranjenih pomogle su veće gomile zemlje nasute uz rub puta (vjerovatno ranije dovezen nasipni materijal). Grbić se, iako teže ranjen u glavu, sam izvukao, pužući uz spomenute gomile... Izgleda da je tada stradao i Izet Nasić, za koga S. Kahrimanović bilježi da ga je zatekao u bolnici u Sokolu kada je dovezao neke ranjenike tog dana (*Moja zona odgovornosti*, 139); iz dnevnika Faruka Delića bi se moglo zaključiti da je Nasić ranjen ipak nešto kasnije. U taj prvi mah pogođen je bio i Muhibija Šestan, koji je priskočio da pomogne ranjenom bratu; metak ga je pogodio u pakovanje municije koje je nosio u džepu, što mu je spasilo život (O. Hamzić, M. Hamzić, *Odbrana Gračanice*, 71; također i po sjećanju O. Husanovića).

61 Tako navodi O. Husanović.

62 Prema izjavi Rusmira Djedovića.

63 Naime, prema nekim navodima – pokret jedinice u pravcu istočnog ruba platoa zapravo je izveden prema

da Fehratović, sa svojim stručnim znanjem i iskustvom, odluku da lično krene naprijed (još na čelu veće skupine boraca!) – sasvim sigurno nije donio ni brzopleto niti nepromišljeno.

Istina, Omer Husanović – naš glavni informator u ovom slučaju – izrazio je sumnju u Fehratovićevu sposobnost ispravnog rasuđivanja, tumačeći to prethodnim ranjavanjem. Ibrahim Nurkić također bilježi da je Fehratović bio “u teškom psihičkom stanju zbog ranjavanja”, u trenutku kada je odlučio da se iz bolnice vrati na terem.⁶⁴ No, moglo bi se tu raditi i o kasnijim fabulacijama, nastalim pod utiskom tragedije koja je uslijedila. Činjenica je da prva Fehratovićeva rana nije bila teška, tako da nema pravih dokaza da je od posljedica ranjavanja mogao izgubiti uračunljivost.⁶⁵ Njegovo naglo insistiranje da se vrati na teren moglo je biti jednostavno uzrokovano savješću i brigom za ljude koje je prethodno obučavao, a koji – uprkos toj obuci – nisu imali dovoljno znanja i pogotovu iskustva za teže borbe. Po svoj prilici, to je i bio pravi razlog: jednako kao i velika lična hrabrost.

Zašto je, onda, Fehratović donio odluku da se krene naprijed – ili makar, zašto se, kao profesionalni vojni starješina, složio sa nečijim prijedlogom da se krene naprijed, bez pravih informacija šta se tamo nalazi i bez

koordinacije sa drugim jedinicama? Držimo da je to učinio na osnovu vlastite procjene stanja koje je zatekao svojim povratkom na poprište borbe. Naime, polazni položaj Manevarske jedinice TO, povrh platoa, faktički je bio brisani prostor, na kome bi djelovanje neprijateljske artiljerije moglo dovesti do katastrofalnih posljedica.⁶⁶ Skraćivanje međuprostora između vlastitih i neprijateljskih pozicija nešto je što se u taktici pješadijske borbe smatra preporučljivim. Nakon privremenog stišavanja borbi, na mjestima gdje još nije bilo uspostavljenih linija – nije bilo drugoga načina da se ispita gdje se nalaze položaji neprijatelja nego li izviđanjem. Pokret dijelova Manevarske jedinice TO imao je u osnovi takav karakter, a možda se radilo i o pokušaju preuzimanja inicijative na poprištu borbe. Borci koji su nastupali prvi i koji su u prvi mah i stradali, pripadali su odjeljenju kojeg je Fehratović posebno uvježbavao za izviđanje i tzv. pretres terena, za što je i sam u JNA prošao posebnu obuku; znanja stečena tom prilikom nastojao je prenijeti i na njih.⁶⁷

Ističemo ponovo činjenicu da je Hasib Fehratović bio *profesionalni podoficir* JNA, dakle čovjek u čiju se stručnost teško može sumnjati.⁶⁸ Prema tome, navedenog dana nije mogao nikako drugačije postupiti nego onako kako je procjenio da je u datome trenutku i datim okolnostima – najbolje postupiti.⁶⁹

nalogu kojeg je izdao neko od oficira iz RjŠTO Malešići. Međutim, bez nezavisne potvrde većeg broja neposrednih svjedoka koji su nazočili izdavanju spomenutog naloga ili preporuke, sve to treba ipak uzeti sa velikom dozom rezerve.

64 I. Nurkić, *Dan za pamćenje*, 130.

65 Sam Nurkić opisuje da je sa Fehratovićem pričao, nakon što je u bolnici zbrinut i previjen; autoru je slično potvrdio i Faruk Delić, referent u OpŠTO, koji se s Fehratovićem također neko vrijeme zadržao u razgovoru (pogledati također i Delićev članak u ovom broju “Gračaničkog glasnika”).

66 U trenutku Fehratovićeva povratka, artiljerija s Ozrena je već razarala Gračanicu i susjedna naselja.

67 Prema navodima Rusmira Djedovića, Fehratović je sa navedenim odjeljenjem posebno uvježbavao ovu vrstu borbenih djelovanja.

68 Hasib Fehratović zvani Pibe, rođen 1967. u Donjoj Lohinji, završio je srednju vojnu školu kopnene vojske u Sarajevu, nakon čega stupa u profesionalnu vojnu službu u JNA, gdje je stekao čin vodnika I. klase. Radilo se, dakle, o stručno osposobljenom vojniku i starješini, profesionalcu, koji je imao i nekoliko godina stručnog iskustva. Prema izjavi Ibrahima Nurkića datoj autoru, rahmetli Pibe je bio i veoma nadaren, te vanredno sposoban vojni stručnjak, čovjek izrazitih sposobnosti i kvaliteta, koji bi – da nije tragično stradao 25. maja 1992. godine – zasigurno u Armiji RBiH “daleko dogurao”.

69 Iz tog razloga, ne mogu se prihvatiti neke ranije ocjene, naime, da se u slučaju pokreta Manevarske jedinice TO

S druge strane, činjenica da su borci koje je predvodio dospjeli u neposrednu blizinu neprijateljskih položaja, na nepovoljnom terenu, te da je tek tada na njih otvorena jaka vatra – govori da se radilo o pripremljenoj i dobro postavljenoj zasjedi. Drugim riječima, neprijatelj je namjerno namamio teritorijalce i pustio ih da pridu, a zatim zapucao s ciljem da izazove što veće gubitke. Zasjeda je, pak, nešto što ni najbolje opremljene i uvježbane armije svijeta ne uspijevaju izbjeći, niti u njima proći bez gubitaka i stradanja; svjedoče to i brojni primjeri iz savremenih ratova.⁷⁰ Tog dana, jednostavno – ratna sreća je bila na agresorskoj strani

* * *

Nakon prvih težih gubitaka, borci Manevarske jedinice TO su se izvući, došavši ponovo do mjesta pored Ibraškine košare, odnosno na svoj polazni položaj.

U narednim satima, tokom dana, bilo je još nekoliko pokušaja privlačenja neprijatelju, radi izvlačenja ranjenih i poginulih, s novim gubicima. *“Tog dana smo nekoliko puta išli naprijed – nazad”*, ističe Omer Husanović.⁷¹

U jednome od tih pokušaja život će izgubiti i Hasib Fehratović Pibe – vjerovatno i *najveći istinski heroj borbe na Zečevom gaju, 25. maja 1992. godine*. Čovjek koji čak ni ranjen nije htio ostaviti suborce, vrativši

se među njih; čovjek koji je doživio najveću nesreću kakva može zadesiti jednoga starješinu i predvodnika – upadanje u zasjedu i gubitak boraca; čovjek koji je i sam žrtvovao svoj život, u pokušaju spašavanja stradalih suboraca...

Fehratović je ponovo ranjen, ovaj put teško – u stomak. Prevezen je do bolnice u Sokolu, gdje je zbrinut, a nešto kasnije upućen u bolje opremljenu bolnicu u Srnica. Nažalost, u putu je podlegao.⁷²

* * *

Nedaleko od mjesta na kome su poginuli prvi pripadnici Manevarskog voda TO, došlo je i do pogibije Hajrudina Džebe Bajbaga.

Nakon pretrpljenih gubitaka njegove grupe, O. Husanović navodi da se lično uputio u prodolicu na južnoj padini Zečeva gaja, da potraži Bajbaga. Zatekao je njegov vod u trenutku kada nije borbeno djelovao, što je Omera nakon preživljenih stradanja razljutilo. Bajbaga je ukorio što miruje, jer bi pritisk njegovih jedinica na bok agresora olakšao položaj onih, koji su stradali na drugoj strani uzvišenja. Zbog nedostatka veza i koordinacije, Bajbaga na svom pravcu očigledno nije imao informacije šta se dešava nekoliko stotina metara iznad položaja njegove jedinice. Kada je čuo šta se zapravo desilo, istog trenuta je s dvojicom pratilaca krenuo na mjesto pogibije, u namjeri da pomogne u izvlačenju

radilo o “nečekanju da budu napadnuti čekajući komandu za napad”, niti o “neuspjelom pokušaju da se ostvari nemoguće” ili, pak, nekakvoj “dječijoj naivnosti i ponesenosti uspjehom” (O. Hamzić i M. Hamzić, *Obrana Gračanice*, 58-59).

70 Recimo, slučajevi iz Iraka i Afganistana gdje su koalicijske trupe – koje inače raspolažu najsavremenijim naoružanjem i tehničkim sredstvima, te svakom mogućom vrstom podrške i obavještajnih podataka – upadale u zasjede i trpile ozbiljne gubitke.

71 Muhibija Šestan navodi da se poslije ulaska u zasjedu, pod snažnom agresorskom vatrom čulo turiranje tenka ispod samog lokaliteta, koje je kod mladih, neiskusnih boraca što su se našli uz cestu izazivalo strah, te su se pridržali sa zemlje – izlažući se agresorskoj pješadijskoj vatri (prema iskazu Muhibije Šestana datom za potrebe snimanja dokumentarnog filma o Hajrudinu Džebi Bajbaga; navedeni detalj Šestan je spomenuo i 1996. – v. O. Hamzić, M. Hamzić, *Obrana Gračanice*, 70).

72 I. Nurkić (*Dan za pamćenje*, 130) piše da je Fehratović u ratnu bolnicu u Sokolu ponovo dovezen u 16.00 sati, kada ga je obišao i posljednji put vidio. U razgovoru s autorom, u Gračanici 14. IV. 2017., Nurkić se malo korigirao, istaknuvši da je to, ipak, moralo biti nešto ranije, najvjerovatnije oko 14.00 sati. No, iz dnevnika Faruka Delića razumije se da je Fehratović ipak stigao iza 16.00 sati, da bi u 17.15 kao težak ranjenik bio upućen prema Gradačcu, u bolnicu koja je imala hirurga (podaci prema ratnoj bilježnici Faruka Delića; pogl. također i Delićev članak u ovom broju “Gračanički glasnik”).

stradali.⁷³ Vjerovatno ni sam ne shvatajući da se radi o zasjedi, utrčao je na šumski putić, na padini Zečeva gaja, nedaleko od mjesta gdje su pali Đonlić i Šestan. Tu ga je pokosio neprijateljski rafal, naočigled Omera i šokiranih pratilaca, koji su se uspjeli izvući.⁷⁴

U jeku ovih borbi poginuo je i Šaban Mezić iz Malešića, negdje na izlazu iz dračika kod Mikine kuće – na početku blage nizbrdice koju je neprijatelj vatrom kontrolirao.⁷⁵ U borbama tog dana, poginula su još dvojica Malešaka – zamjenik komandira čete Asim Šako zvani Škoda, te ranije spomenuti mitraljezac Vahid Hankusić. Poginuo je i Mirsad Hamzić iz Stjepan Polja, ranije borac Bajbaginog voda, a potom komandir voda u teritorijalnoj četi Stjepan Polje.⁷⁶

Naposlijetku, vrativši se na poprište, neko vrijeme nakon Bajbagine pogibije, život je izgubio i komandir Manevarske jedinice TO, Mehmed Meša Ahmedbegović.⁷⁷ Omer Husanović je bio svjedok i njegovog stradanja. Po njegovom kazivanju, snage odbrane su se već uveliko bile osule, preostali dijelo-

vi Manevarske jedinice su se razmjestili na uzvišenju, na svojim polaznim položajima, kada je Meša naišao. Vijesti o teškim gubicima su ga strašno pogodile. Pozvao je da ga povedu do mjesta stradanja. Dok su prilazili tom mjestu, pokrivali su ih vatrom borci iz preostalih dijelova te jedinice. Meša je bio strašno potresen i u šoku, ističe Husanović. Upozorenja da bude oprezan, da su pred neprijateljskim položajima – do njega kao da nisu dopirala. Ugledavši poginulog Bajbaga, digao je ruke učeći fatihu: u tom trenutku je i sam pogođen, srušivši se bez glasa.⁷⁸

Do sumraka, borbe su se stišale.

U taj rejon, potom je izašla Manevarska jedinica policije, koja je smijenila ostatke na terenu angažiranih snaga, omogućivši stabiliziranje linija.⁷⁹

* * *

U trenutku otpočinjanja borbi na području Zečev gaj – Brezik, Rejonski štab TO Malešići je nastojao uspostaviti kontrolu nad situacijom, te o svemu izvještavati nadređene u Sokolu. U Stjepan Polje, u tamošnju koman-

73 Zbog nedostatka veza i koordinacije, Bajbaga na svom pravcu očigledno nije imao informacije šta se dešava nekoliko stotina metara iznad položaja njegove jedinice.

74 Omer se sjeća da je jedan od njih bio Šemso Džebo, dok ime drugoga ne pamti. I S. Kahrmanović prenosi riječi Šemse Džebe, kao neposrednog svjedoka Bajbagine pogibije (*Moja zona odgovornosti*, 140).

75 O. Hamzić, M. Hamzić, *Odrbrana Gračanice*, 74-75; up. S. Kahrmanović, isto, 138-139.

76 O. Hamzić, M. Hamzić, isto, 78-79; up. *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata...*, 15.

77 Mehmed Ahmedbegović je rođen u Gračanici 1964. godine. Prije agresije radio je kao privatni obrtnik. Od samih početaka uključen je u organiziranje Patriotske lige BiH u Gračanici, gdje predvodi njen vojni dio, a potom i Interventno-manevarsku jedinicu, sa kojom je išao i u pomoć braniteljima Kula-Grada u Zvorniku. Posmrtno je odlikovan Zlatnim ljiljanom i unaprijeđen u čin natporučnika Armije RBiH.

78 Slično u svom svjedočenju ističe i Muhibija Šestan (u snimku iskaza načinjenog na samom terenu 2016., u prikupljanju materijala za snimanje dokumentarnog filma o Hajrudinu Džebi Bajbaga).

Omer Husanović navodi da je pokušao izvući Mešino beživotno tijelo, ali bezuspješno. Morao se povući uslijed jake neprijateljske vatre. Kasnije se pojavilo nekoliko njemu nepoznatih boraca koje je predvodio izvjesni Hodža, kazavši da će sam probati izvući Mešu. Moguće da se radilo o Akifu Čelenki zvanom Hodža, iz Malešića, inače veoma sposobnom i hrabrom borcu sa iskustvom iz rata u Hrvatskoj. Bio je rodom iz okoline Zenice, a u ovaj kraj je stigao skupa sa Osmanom Mehićem Tuckom. Po sjećanju F. Šuvalića, Tucko i Hodža su u tom vremenu sami obavljali većinu izviđačkih zadataka koje bi im RjŠTO Malešići povjerio.

79 Manevarska jedinica SJB Gračanica je postrojena koncem aprila 1992. godine, nakon konsolidacije stanja u SJB i preuzimanja dužnosti od strane novoga načelnika, Faruka Huskanovića. Bila je sastavljena od mladih, sposobnijih milicionera iz aktivnog sastava, uz manji dio pridodatih rezervista, te podijeljena u četiri voda. Komandir Manevarske jedinice SJB je bio Asim Čajić, dok je njegov zamjenik bio Boro Stjepanović. Pripadnici ove jedinice su bili dobro naoružani, opremljeni i obučeni, tako da se – uz Manevarsku jedinicu TO, radilo o najkvalitetnijoj odbrambenoj formaciji na koju su Ratno predsjedništvo općine Gračanica i OpŠTO mogli računati (njima će se, potom, pridružiti i 1. četa Odreda TO Gračanica, popularni "Škorpioni").

du, upućen je zamjenik komandanta RjŠTO Fikret Šuvalić. Između prostorija RjŠTO i komande u Stjepan Polju postojala je telefonska veza (indukcioni telefon), jednako kao i između RjŠTO Malešići i OpŠTO u Sokolu. Na taj način, bilo je moguće iskoordinirati odgovarajuća borbeno djelovanje, poput artiljerijske paljbe po Lendićima i Karanovačkom mostu, gdje je uočen i jedan uspješan pogodak direktno među agresorske vojnike. Most je, osim toga, bio pokriven i mitraljezom M84, vješto postavljenim i prikrivenim. Toga dana u Stjepan Polje je u pomoć došlo i jedno minobacačko odjeljenje iz Klokotnice.⁸⁰ RjŠTO je, osim toga, pokušavao koordinirati djelovanje i razmještaj jedinica. U samo jutro, na području Zečeva gaja – gdje je agresor i napao, došlo je do spontanog izlaska na teren i okupljenja ne samo Manevarske jedinice TO sa Bajbaginim vodom, već i Interventnog voda RjŠTO Klokotnica (tzv. Brijesnički vod, odnosno vod Patriotske lige), zatim skupine Grapčana, kao i svih onih “koji nisu bili u redovnoj smjeni”, kako to svjedoči S. Kahrmanović, dodajući da je “linija bila puna vojske”.⁸¹ Interventni vod RjŠTO Klokotnica je potom pomjeren južnije, sa zadatkom da djeluje u pravcu Karanovačkog mosta.⁸²

OpŠTO je, za to vrijeme, osim naređenja artiljeriji izdao naloge za borbeno djelovanje i jedinicama na drugim dijelovima linije prema Lendićima, uključujući i dvije čete Odre-

da TO Gračanica. Težište je bilo na 1. četi, kao najbolje naoružanoj i najopremljenijoj, koja je raspoređena na istočnom pravcu, najvećim dijelom na području Gajeva, zauzevši položaje i borbeno djelujući prema Lendićima.⁸³ Još jednoj četi Odreda TO, raspoređenoj na području Fazlija i Bahića, naređeno je da djeluje u pravcu Lendića – radi odvlačenja pozornosti neprijatelj, jer zbog slabog naoružanja nije mogla ozbiljnije ugroziti njegove položaje.⁸⁴

Tokom ovih događaja, pojedini oficiri iz RjŠTO Malešići izlazili su i boravili na terenu, kod Lovačke kuće. Barem u početku, izvještavan je i OpŠTO u Sokolu, na osnovu čega su izdavana i odgovarajuća naređenja drugim jedinicama, uključujući i Odred TO kao i rijetke artiljerijske posade (minobacači-ma 82 i 120 mm).⁸⁵ Koliko je ta veza funkcionirala i kako, posebno je pitanje. Po svjedočenju F. Šuvalića, kuća u kojoj je bio smješten RjŠTO u Malešićima tog dana se našla na meti agresorske artiljerije. Negdje u toku dana, na terenu su se pojavila i dvojica oficira iz OpŠTO, koji su, po sjećanju Rusmira Djedovića, donijeli vojnu kartu TK50 (1:50.000) sa potpuno pogrešno ucrtanim položajima i agresora i snaga TO.⁸⁶ To pokazuje da ni u OpŠTO nisu raspolagali sa pravim i pouzdanim informacijama.

Ipak, uprkos svemu, može se konstatirati da su nadređene komande toga dana nastojale da, u što je moguće u većoj mjeri, iskoordini-

80 Prema izjavi F. Šuvalića.

81 S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 136.

82 Prema izjavi Samira Mehanovića, komandira navedenog voda, datoj za potrebe snimanja dokumentarnog filma o Hajrudinu Džebi Bajbagi.

83 I. Nurkić, *Dan za pamćenje*, 124; podaci dopunjeni prema izjavi Amira Zejnilagića, tadašnjeg komandira 1. čete Odreda TO Gračanica.

84 I. Nurkić (*Dan za pamćenje*, 124 i 128) navodi da se radilo o 3. četi Odreda TO; u to vrijeme, međutim, 2. četa još nije bila ni formirana. Sama 3. četa, kojom je zapovijedao Šefik Čamdžić, formirana je 21. maja, dakle neposredno pred otpočinjanje borbi. Brojala je oko 80 ljudi, naoružanih mahom automatima “šokac” i “zagi” – inače, oružjem koje je 1991. nastalo u hrvatskoj ratnoj namjenskoj industriji, u osnovi po uzoru na njemačke automate MP40 iz Drugog svjetskog rata; oba su koristila pištoljsku municiju 9 mm Parabellum (Luger) i kao takvi su se mogli koristiti samo u bliskoj borbi. Četa je raspolagala i sa nekoliko poluautomatskih pušaka M59/66, čiji domet je bio veći.

85 I. Nurkić, isto.

86 Prema izjavi R. Djedovića.

niraju borbeno djelovanja i olakšaju položaj jedinica TO u rejonu Zečevog gaja. Koliko su u tome realno mogle i uspjeti, s obzirom na neopremljenost jedinica, nedostatak naoružanja i municije, neizgrađen sistem komandovanja i nedostatak veza – posebno je pitanje.

* * *

Ne smije se zanemariti ni širi kontekst dešavanja tog dana, prije svega borbeno djelovanje neprijatelja. Još u prijepodnevnom satima otpočelo je snažno granatiranje Gračanice, ali i ostalih naselja u dolini Spreče – od Miričine do Stjepan Polja. Na njih je ispaljeno više stotina granata (navodno i preko hiljadu).⁸⁷ Istoga dana, sa Lendića je, vatrom iz tenka, minobacača kalibra 82 mm i bestrzajnog topa neprijatelj tukao Malešiće. Na samu džamiju je ispalio 8 tenkovskih granata, a zatim je protuoklopnom raketom gađao munaru; minobacačkim je granatama također pogođen i imamski stan kod džamije.⁸⁸ Primijećena je i koncentracija neprijateljskih snaga, odnosno pristizanje pojačanja na Lendiće.⁸⁹ Tog dana je pokušao i pješadijski napad u Sprečkome polju, u rejonu Sočkovačkog mosta, kada je snažnija jedinica uz podršku mitraljeza prešla na desnu obalu Spreče i zaputila se prema Gračanici. Vjerovatno se radi o demonstrativnom napadu u cilju odvlačenja pažnje.

Raspored i koncentracija agresorskih snaga tog dana – i na području Lendića, i na širem prostoru Ozrena, jednako kao i velik broj različitih artiljerijskih oruđa iz kojih se djelovalo – ukazuju da su vjerovatno planirali izvođenje nekih većih, obimnijih i ozbiljnijih operacija – nečega puno većeg od reakcije

na zaposjedanje Ahmića. Napad sa Zečevog gaja, u jutro, 25. maja, vjerovatno je predstavljao početno borbeno djelovanje u tom pravcu. Očigledno je postojala neka namjera, iako za sada, u nedostatku izvornih arhivskih dokumenata agresorske strane, nije jasno o čemu se zapravo radilo. Kako rekosmo, u Rj-ŠTO i među jedinicama na terenu vjerovalo se da je to bio pokušaj spajanja agresorskih snaga s Ozrena sa onima na Trebavi. Kasnije će se pokazati da je takvo spajanje zaista bilo sastavni dio agresorskog plana okupacije Tuzlanske regije, koji je pod kodnim imenom “Drina” izrađen još početkom 1992. godine, kao dio razrade zloglasnoga plana “Ram”.⁹⁰

No, 25. maja je izostalo djelovanje sa trebavskih položaja, prije svega sa platoa Visa, kojeg su agresorske snage već ranije posjele.⁹¹ Moguće da se tog dana radilo o pokušaju pomjeranja agresorskih linija na sam Zečev gaj, čime bi se Stjepan Polje i Malešići, skupa sa slobodnim naseljima dalje ka zapadu doveli u još teži položaj, dok bi agresor stekao idealan polazni položaj za navedeno spajanje, odnosno dalje napredovanje brdskom kosom koja se proteže preko Golaća i Hamzića do Heljdovišta i veže ovo područje sa grebenom Trebave.

U svakom slučaju, snažan otpor jedinica TO, makar i uz teške gubitke, osujetio je agresorske planove – ma kakvi bili. Do pomjeranja linija nije došlo sve do druge polovice augusta 1992. godine. No, tada su ojačane snage Armije Republike Bosne i Hercegovine poduzele koncentrični napad i konačno zauzele Lendiće.

87 I. Nurkić, isto, 128-129.

88 Granatiranje džamije u Malešićima 25. 5. 1992. i 20. 8. 1992., izvještaj koji potpisuje Sejo ef. Husić iz Malešića, upućen Rusmiru Djedoviću, predsjedniku Općinske komisije za ratna stradanja i zločine.

89 I. Nurkić, isto, 129.

90 Osman Puškar, “Drina” – plan četničke okupacije tuzlanske regije u proljeće 1992. Gračanički glasnik, I, 2, 1996., 62-70; V. Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu*, 160-165.

91 Zanimljivo je da je agresor na području Trebave iskazivao priličnu pasivnost sve do duboko u ljeto 1992. godine. Vjerovatno je to posljedica angažmana prvenstveno lokalnih jedinica.

Zaključci:

Na osnovu iskaza nekih od neposrednih svjedoka, bili smo u mogućnosti da, uz opširan osvrt na dešavanja prethodnih dana, ponudimo u općim crtama rekonstruiran slijed ključnih događaja koji su se 25. maja 1992. godine desili na području Zečeva gaja, odnosno na tromeđi Malešića, Stjepan Polja i Lendića. U našem prikazu, istina, ostale su i određene praznine, koje se mogu popuniti naknadnim istraživanjima, odnosno ispitivanjem većeg broja drugih svjedoka i sudionika. Prikupljanjem njihovih iskaza i komparacijom podataka u potpunosti bi se rekonstruirao tok događaja, uključujući tačno vrijeme ranjavanja i pogibije pojedinih boraca, kao i nekih od upečatljivih momenta same borbe; također bi se osvijetlile i određene nedoumice, odnosno nedovoljno razjašnjene pojedinosti.

Međutim, bez obzira na sve to, smatramo da se na osnovu prethodno iznesenih podataka mogu izvući neki temeljni zaključci:

Oružana borba na Zečevom gaju, 25. maja 1992. godine, rezultat je spontanog razvoja situacije na terenu, koja otpočinje agresorskim napadom u rano jutro.

Uključenjem u borbu, Manevarska jedinica TO sa Bajbabinim vodom i dijelovima teritorijalnih četa iz Stjepan Polja i Malešića uspjela je konsolidirati odbranu i zaposjesti polazni položaj za dalje borbeno djelovanje, ovisno o razvoju situacije.

Ključni i prijelomni trenutak borbe predstavlja pokret Manevarske jedinice TO prema istočnom rubu Zečevog gaja, kada dolazi do upadanja teritorijalaca u neprijateljsku zasjedu. Iako se sve to dešava u vrijeme privremene odsutnosti komandira Manevarske jedinice TO sa terena, u ovom slučaju se ne može govoriti o "stihijskom" niti u potpunosti samoinicijativnom pokretu, jednako kao ni o "neopreznosti" ili "nečekanju naredbe", jer je pokret ipak predvodio jedan od starješina, profesionalac sa vojnim znanjem i iskustvom – čak i najvećim među, u tom

trenutku, prisutnim borcima u rejonu borbi. Ostaje za sada nejasno da li je Hasib Fehratović osobno inicirao pokret ili ga je poveo na inicijativu nekih od boraca, odnosno po nalogu ili preporuci oficira iz viših komandi. Ali ostaje činjenica da, kao stručan i iskusen starješina, sigurno nije krenuo "napamet", već na osnovu procjene situacije u datome trenutku i okolnostima.

Imajući prethodno navedeno u vidu, smatramo da bi bilo neutemeljeno, pa i neumjesno postavljati pitanje nekakve odgovornosti za pokret glavnine Manevarske jedinice TO ili pokušavati donositi naknadni sud o ponašanju boraca i starješina – s vremenske distance ili pozicije nekoga ko se tog sudbinosnog dana nije nalazio neposredno na poprištu borbe, u prilikama i okolnostima u kojima su se neposredni učesnici tada nalazili.

U svakom slučaju, borbeno djelovanje Manevarske jedinice TO, Bajbabinog voda i drugih pridruženih snaga u rejonu Zečeva gaja, 25. maja 1992. godine nije predstavljalo nikakav "napad" niti pokušaj oslobodilačke akcije, bez obzira na želje i prijedloge izražene prethodnih dana.

Tog dana na terenu smrtno su stradali ili su ranjeni starješine i predvodnici boraca: Hasib Fehratović, Hajrudin Džebo Bajbaga, Meša Ahmedbegović, Vedad Đonlić, Asim Šako, Mirsad Hamzić, Nermin Duraković, Suvad Delić i drugi. Navedeno govori da su na vrhuncu borbenih djelovanja inicijativu vodili komandiri vodova i odjeljenja, odnosno najosposobljeniji među borcima. Iz tog razloga se ne može govoriti o nekakvom "nedostatku vojnog znanja" ili o "vojničkom neiskustvu" – barem ne u mjeri u kojoj isto takvo neiskustvo i nespremnost nisu pokazivale i više komandne strukture, odnosno RjŠTO i OpŠTO, kao i odbrambeni sistem u cjelini, koji je u tom periodu još uvijek bio u izgradnji.

Na samom terenu nije bilo uspostavljene veze između pojedinih jedinica i dijelova, zbog čega nije bilo međusobne koordinaci-

je u borbenom djelovanju. Sve to se još više pojačalo stradanjem starijeh, što je među borcima izazvalo i određenu dozu konfuzije. Unutar jedinica stanje je također bilo nedovoljno sređeno, u pogledu subordinacije i koordinacije.

RjŠTO Malešići je pokušavao iskontrolirati situaciju u granicama svojih mogućnosti, jednako kao i OpŠTO Gračanica (u Sokolu), što je podrazumijevalo koordinaciju jedinica na širem prostoru, artiljerijske udare po agresorskim ciljevima, angažman dijelova Odreda TO Gračanica sa drugih pravaca (radi odvlačenja pažnje agresora), te naposljiku upućivanje Manevarske jedinice SJB radi ponovne konsolidacije linije. U toj koordinaciji nije se, istina, u potpunosti uspjelo, posebno kada je u pitanju uspostavljanje potpune kontrole nad situacijom u širem rejonu Zečeva gaja, kao poprištu borbe. Ova činjenica bi se, u nekim normalnim okolnostima, mogla uzeti kao izvjestan propust nadređenih komandi, ali u obzir se mora uzeti da se još uvijek radilo o fazi izgradnje cjelokupnog

sistema odbrane, uključujući i sistem komandovanja. Imajući sve to u vidu, neutemeljene su i neprihvatljive ocjene da su nadređene komande (RjŠTO i OpŠTO) tog dana bile pasivne i da na odgovarajući način nisu djelovale radi olakšavanja položaja jedinica angažiranih u rejonu Zečevog gaja.

U slučaju Manevarske jedinice TO, nema nikakvih dokaza za špekulacije o “paralelnom komandovanju” tog dana i tobožnjim naređenjima koja su stizala sa neke druge adrese izvan hijerarhije TO – što se ponegdje može čuti ili “između redova” pročitati. Takve špekulacije su ujedno i neodgovorne, pa i štetne po dignitet sistema odbrane slobodnih prostora Gračanice 1992. godine, koji se u najtežim uvjetima i u sudaru s daleko nadmoćnijim agresorom mukotrpno, ali ipak uspješno gradio.

U najkraćem – bez obzira na samoinicijativu iskazanu dva dana ranije, u zaposjedanju Ahmića, bez obzira na različite ocjene i poglede vezane za poziciju agresorskog uporišta Lendići, bez obzira na uzajamno nepovjere-

nje između komandnih struktura TO i pojedinih jedinica na terenu, njihovih komandira, predvodnika i boraca (povjerenje kakvo se iskazivalo i na političkoj i na personalnoj i svakoj drugoj ravni ravni), bez obzira na sve druge slabosti koje su se, početkom agresije na ovim prostorima, ispoljavale unutar sistema odbrane (u fazi njegove izgradnje) – jedna stvar je potpuno jasna: *borci koji su tog dana izgubili život na Zečevom gaju, pripadnici Manevarske jedinice TO i drugih jedinica, poginuli su izvršavajući zadatak koji im je prethodno povjeren od nadređenih komandi: sprečavanje agresorskog prodora i odbrana veoma osjetljivog i važnog područja na liniji Stjepan Polje – Malešići.*

Imajući u vidu prethodno spomenute agresorske planove, na toj liniji branila se sudbina čitavog zapadnog dijela općine Gračanica i slobodnih istočnih dijelova predratne općine Doboš, ali i sudbina same Gračanice – koja je, u skladu s navedenim planovima – trebalo da bude sljedeći agresorski cilj.

Zbog toga je i oružana borba na Zečevom gaju, 25. maja 1992. godine, sa svim onim što se dešavalo na širem prostoru – zaista bila i bitka za odbranu Gračanice.

SUMMARY

What Really Happened on Zečev Gaj?

Review on the battles held on 25th May 1992, through the testimonies of the direct participants. In this paper, based on the testimonies of direct participants and other available source materials, the view of the struggle in Zečev Gaj, on the border of Malešići, Stjepan Polje and Lendić, is brought

on 25th May, 1992. The mentioned fight represents the first severe conflict between the forces of the Serbian aggressor and the units of the Territorial Defense of the Republic of Bosnia and Herzegovina (TO RBH) on the Gračanica area. Through the analysis of the presented data, the author points out that combat operations of the TO RBH units in the wider area of Zečev Gaj on that day did not represent an attack nor even an attempt of the liberation action, but the more spontaneous development of situation that began with aggressor attacks, with artillery and tank support, on the lines of defense of Malešići and Stjepan Polje. Emergency forces, including the Maneuver Unit of TO RBiH, consolidated the line of defense and rejected the aggressor by going out into the field, but because of the mutual incoherence and the lack of coordination, they failed to take the full initiative over the battlefield. In this attempt, on the contrary, there was an invasion in the enemy ambush, in which the Maneuver Unit of TO RBiH suffered heavier losses, which increased by the end of the day as the result of attempts to bring out the killed and injured ones. However, in spite of heavy losses, TO RBiH units have managed to fend off aggressors and a prevent probable attempt of the occupation of Zečev Gaj, as the ideal starting position for the further progress in order to connect the aggressor forces from Ozren and Trebava, which would have the disastrous consequences for the defense of the wider area of Gračanica.

Keywords: Zečev Gaj; Gračanica; Lendić; Stjepan Polje; Malešići; 1992; 25th May; aggression on Bosnia and Herzegovina; Territorial Defense of the RBH; Maneuver Unit of Territorial Defense; defense.